

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ**

**КОМПАНИЄЦЬ ЛІЛІЯ ВІКТОРІВНА**

**УДК 1: 2–187.5**

**ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧА РЕЦЕПЦІЯ РЕІНКАРНАЦІЇ  
У МІСТИЧНОМУ ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

**АВТОРЕФЕРАТ**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора філософських наук

**Київ – 2015**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі філософії релігії Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

**Науковий консультант:**

доктор філософських наук, професор  
**ФИЛИПОВИЧ Людмила Олександрівна,**  
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,  
Відділення релігієзнавства,  
завідувач відділом історії релігії  
та практичного релігієзнавства.

**Офіційні опоненти:**

доктор філософських наук, професор  
**ШАБАНОВА Юлія Олександрівна,**  
Державний вищий навчальний заклад  
«Національний гірничий університет»,  
завідувач кафедри філософії і педагогіки (м. Дніпропетровськ);

доктор філософських наук, професор  
**ПРЕДКО Олена Іллівна,**  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,  
професор кафедри релігієзнавства (м. Київ);

доктор філософських наук, доцент  
**МАТВЄЄВ Віталій Олексійович,**  
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,  
професор кафедри філософської антропології (м. Київ).

Захист відбудеться «25» вересня 2015 року о 14 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «19» серпня 2015 р.

Вчений секретар  
Спеціалізованої вченої ради,  
кандидат філософських наук, доцент



**О. В. Бучма**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність релігієзнавчого дослідження дисертаційної теми** особливої ваги набуває у зв'язку з доленосними подіями української новітньої історії, які актуалізували на поверхні буття екзистенційний вимір вітчизняної культури. На рівні індивідуального існування значущим став феномен віри як внутрішній стан особистості, яку охоплює усвідомлення мінливості поцейбічного світу, хвилює спектр питань щодо сенсу релігійних ідей (Божественної справедливості, безсмертя душі тощо). Надзвичайно гостро останні постали у ситуації кризи, «розломів» світоглядних установок, загрози життю людини, яка опинилась на межі між життям та смертю. Екзистенційний вимір людського постає у розмаїтті межових ситуацій та станів. З одного боку, стан внутрішньої духовної кризи породив світоглядну трансформацію, яка призвела до нівелювання конфесійного різноманіття у людській свідомості, до розуміння хиткості релігійних, ідеологічних установ і стереотипів культури. З іншого боку, як наслідок, цей вимір культивував коло питань, пов'язаних з темою буття після смерті.

Актуальним наше дослідження є і в контексті сучасного розвитку людської цивілізації (демократичних цінностей, гуманістичного напрямку розвитку країн світу, в т. ч. і України, міжнародних правових стандартів). Сьогодні не можна ігнорувати проблему свободи совісті, а саме: пригальмувати еволюцію світогляду, свободу релігійних поглядів (на вільний світоглядний вибір; осмислення різних світоглядних, релігійних парадигм тощо) ні на рівні віруючих християн, ні у межах конфесійної ієрархії. Тема перевтілення стала атрибутом релігійної і світської свідомості. Це засвідчують соціологічні дослідження, які зафіксували факт її поширення в сучасному світі. З кожним роком зростає кількість її прихильників у Європі, Америці. Встановлено, що 58 % американців, серед європейців 23 % католиків, 25 % протестантів приймають теорію реінкарнації. Кількість adeptів останньої перевищує половину світового населення. Сучасний рівень розвитку духовного простору культури (у дусі толерантності, плюралізму тощо) орієнтує на те, що кожна людина має сама визначити шляхи пізнання істини, форми єднання з Богом. Крім того, сьогодні не можна ігнорувати, що тема перевтілення у тому чи іншому вигляді завжди була присутня у вітчизняному світогляді, а саме у релігійній свідомості трипільців, стародавніх слов'ян. Її транслиували волхви, анімістичні уявлення наших предків, апокрифічні тексти, у трансформованому вигляді, християнська свідомість. Її «залишки» дотепер зберігають повсякденні вірування українського народу, місти усіх часів (маги, волхви, козаки-характерники, чародії та ін.). Саме тому актуальною та відкритою проблемою для філософів, релігієзнавців залишається необхідність переосмислення ідеї реінкарнації, яка дає ключ для розуміння еволюції духовної культури українського народу, виявлення впливу феномену перевтілення на вітчизняну, загальну європейську релігійну культуру та філософію.

Значущими для розробки теми дослідження, аргументами на користь її сьогоденної актуальності є два вагомих вектори її проблематизації. Останні можна умовно позначити як *«практичний»* (вимір буття феномену) та *«теоретичний»*

(рівень розробки поняття). Перший пов'язаний з тим, що феномен реінкарнації лише порівняно недавно (у ХХ ст.) став темою соціологічних, психологічних, культурологічних, релігієзнавчих досліджень (праці П. Геллапа, М. Уолтера, Я. Стівенсона, С. Роузена, Дж. Пфайфера, С. Тейлор, Л. А. Харта, Е.К. Профет, М. Ньютона та ін.). При цьому феномен реінкарнації в них традиційно висвітлюється лише у відповідних аспектах. Але як цілісний феномен вона часто залишається за межами пізнавального інтересу, осмислюється поверхово: у філософському дискурсі феномен реінкарнації донедавна нівелювався. В релігійній і світській свідомості склались стереотипи щодо історії виникнення ідеї реінкарнації (пере-втілення), розуміння останньої виключно як феномену Східних традицій, що існує поза Західною гілкою культури. Спрощені ідеологічні моделі розуміння ідеї реінкарнації (пере-втілення) у контексті східного світобачення потребують свого окремого переосмислення.

«Теоретичний» рівень проблематизації спирається на положення, що як концепт у філософській, релігієзнавчій традиції поняття реінкарнації не досліджувалось. Головне ж завдання фахівців (релігієзнавців) є розкриття ідей, операції з базовими концептами духовної культури. Нині потрібно змінити не тільки ставлення до релігійних ідей, а й ракурс, у якому вони аналізуються, а саме з позиції академічного релігієзнавства (плюралізму, позаконфесійності, об'єктивності, історизму, поліметодичності, позаупередженості). Екстраполяція нами методологічного підходу (концептуально-семантичного, герменевтичного) на релігійну сферу породжує культивування нової течії в академічному релігієзнавстві, проблему смислотворення, розкриття, прояснення історіогенезу, конотацій концепту «воскресіння», позбавленого в релігійній свідомості історичних та смислових коренів. Якою буде релігійна думка, духовна еволюція, відродження культури в новому тисячолітті, залежить від інтерпретації і ступеня актуалізації релігійних ідей як світоглядних основ, базових концептів світорозуміння як інтегруючих елементів релігійної (християнської), філософської картин світу, як «механізмів» їх оновлення, еволюції.

Комплексний концептуальний підхід дає можливість осмислити ідею перевтілення як цілісний філософський і релігієзнавчий феномен, сприяє розвитку сучасного релігієзнавчого та історико-філософського дискурсу, тобто віднайдення та культивування нових підходів у нашому дослідженні розширює інтелектуальний простір академічного релігієзнавства, актуалізує проблему розвитку останнього.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота виконана згідно з науковими темами Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, до якого дисертант була прикомандирована для дописання докторської дисертації у 2012–2014 роках, зокрема «Релігійний фактор в духовно-культурному просторі сучасної України» (державний реєстраційний № 0112U008021), та «Інституалізаційні процеси в сучасних релігіях: загальні закономірності та особливості українського контексту» (державний реєстраційний № UA 0112U008020).

**Мета дослідження.** Метою дисертації є філософсько-релігієзнавча концептуалізація ідеї реінкарнації як релігійно-культурного феномену через вияв його історично конкретних та інваріантних філософських смислів; виявлення

рецепції реінкарнації у містичному просторі культури (релігійних системах різних духовних традицій).

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

1. Провести критичний аналіз існуючих підходів до осмислення феномену реінкарнації. Запропонувати власну методологічну стратегію його дослідження. Сформулювати концепт «містичний простір культури».
2. Здійснити логіко-семантичний, етимологічний аналіз поняття «реінкарнація» і «воскресіння»; на основі огляду існуючих дефініцій виявити їх смислову наповненість.
3. Визначити «герменевтичне коло» концептів, що входять до складу терміна «реінкарнація», виявити їх кореляцію.
4. Показати смислові конотації ідеї реінкарнації, що балансують під покривами терміна «воскресіння» у контексті: християнських віросповідних догматів (воскресіння мертвих («тут і тепер» і в кінці часів), Втілення Христа, Другого Пришестя Спасителя), крізь призму святого Письма, богословського дискурсу, апокрифічної літератури і т. ін.
5. Дослідити історичні гілки походження феномену реінкарнації, уявлень, що розкривають його смислове ядро на стародавніх рівнях культур (архаїчної, давньоєгипетської).
6. Реконструювати модель ідеї реінкарнації в античній свідомості, філософських міркуваннях; розкрити виміри буття ідеї реінкарнації в християнській культурі.
7. Проаналізувати християнсько-теософську думку Я. Бьоме та Е. Сведенборга, теософську модель ідеї реінкарнації О. Блаватської та А. Безант.
8. Виявити і простежити апріорний (як атрибут релігійної свідомості) та апостеріорний (крізь призму «міграції» універсального смислового ядра, який уявляють як атрибут духовних культур) виміри розгортання ідеї реінкарнації в історії релігійних культур.
9. Проаналізувати ідею реінкарнації (в її екзистенційному вимірі) як світоглядну універсалію, універсальний інструмент світорозуміння, осягнення суті релігійних вчень, традицій, основ і перспектив людського існування. Обґрунтувати ступінь стаціонарності даного явища, його роль і значення у відродженні духовності, культивуванні віри, релігійності, намітити перспективи подальших досліджень.

**Об'єктом дослідження** є уявлення про реінкарнацію в різних релігійно-культурних контекстах.

**Предмет дослідження** – філософсько-релігійні значення реінкарнації у містичному просторі культури (філософських, релігійних та наукових картинах Західного світу).

**Методи дослідження.** Дослідження базується на таких фундаментальних методах, як: аналітичний – використовується при огляді філософсько-антропологічного, релігієзнавчого і культурно-історичного матеріалу з метою формування теоретичних та методологічних засад дослідження; історичний (та метод історика культури) – при аналізі концепту «реінкарнація» в історичній

ретроспективі, феномену реінкарнації в історико-філософському дискурсі, еволюції головної ідеї в історії релігійних систем; при виявленні генетичної послідовності розвитку концептів «реінкарнація» та «воскресіння», історії останнього, колективних уявлень про них; метод класифікації – при виокремленні позитивних і негативних траєкторій розуміння ідеї реінкарнації; компаративний – при виявленні трансформацій ідеї реінкарнації у релігійній свідомості різних культур, а також при порівняльному аналізі основних підходів до осмислення феномену реінкарнації; емпіричний (джерелознавчий) – при вивченні писемних джерел – священних текстів (ортодоксальних, канонічних, апокрифічних), творів провідних богословів, апологетів, отців Церкви. Поєднання названих методів дозволило виробити власний підхід до досліджуваного явища, а саме релігієзнавчий (феноменологічний, філософсько-антропологічний, екзистенційний), концептуально-семантичний. При тлумаченні базових понять дисертації та інтерпретації текстів автор послуговувалася загальними принципами філософської герменевтики як універсальної методології гуманітарного знання, зокрема її принципом невичерпності автентичного змісту тексту.

Крім того, при написанні роботи використано елементи міждисциплінарного підходу, що визначає у кожному конкретному випадку вибір та застосування необхідного методу аналізу, відповідно до ракурсу розгляду, характеру об'єкта дослідження і поставлених завдань.

Робота ґрунтується на базових принципах і методах академічного релігієзнавства, а саме: науковій об'єктивності, позаконфесійності, світоглядного плюралізму, цілісності й системності та ін.

Гнучкість методології дозволила відстежити траєкторії руху і розгортання ідеї реінкарнації в ландшафті різних культур, виробити нові ракурси її осмислення, інтерпретації релігійних текстів, позначити і подолати демаркаційні лінії духовних традицій, релігійної та наукової картин світу.

**Наукова новизна дослідження.** Вперше в українському релігієзнавстві запропонована філософська концептуалізація реінкарнації, що дає можливість осмислити реінкарнацію як базову ідею та універсальний концепт, який існує постійно в культурі (константа духовних культур) на апіорному (план свідомості, атрибут світогляду) і апостеріорному (універсальність смислового ядра) рівнях; як універсальний інструмент світобачення духовних основ і перспектив людського існування, що презентує цілісну картину світу в позасвітських, релігійних пріоритетах і кордонах.

Наукова новизна дисертації міститься в таких положеннях:

1. Критичний аналіз існуючих підходів до досліджуваного феномену дозволив виявити дослідницькі лакуни (висновок про те, що традиційна негативація реінкарнації Західною культурою, стереотипи щодо історії її виникнення, розуміння виключно як феномену Східних традицій, що склалася в ході духовної еволюції людини, не повністю розкриває суть даного феномену; відсутність осмислення ідеї

реінкарнації як цілісного і комплексного феномену релігійної культури), ключові концепти роботи, методологічні засади (академічного релігієзнавства) та перспективи дослідження (необхідність виявлення та аналізу базисних ідей релігійної культури). Комплексне історико-теоретичне, філософське осмислення ідеї реінкарнації (пере-втілення) дозволило презентувати останню як універсальну ідею, «яка знімає» світоглядні межі культур (релігійні (християнські), філософські). Це стало можливим завдяки використанню комплексного підходу до осмислення теми реінкарнації, як поєднання герменевтичного, концептуально-семантичного, екзистенційного. Дедукується поняття «містичний простір культури», що експлікується як рухлива «метатериторія» людського духу, «топос» зустрічі філософської, релігійної, теософської думки, у просторі якої кружляють смислові виміри ідеї перевтілення.

2. На основі логіко-семантичного, етимологічного аналізу поняття «реінкарнація» і «воскресіння» випрацюване концептуальне смислове ядро слова «реінкарнація» (втілення, уособлення), воскресіння (відродження, оживлення), передіснування, перевтілення; синонімічність останніх), яке визначило траєкторії розгортання ідеї реінкарнації в історії Західних культур. Встановлено, що ідея реінкарнації виступає у значенні пере-втілення і розуміється: а) як здатність певної духовної субстанції відділятися після смерті колишнього тіла і вселятися в нове; як здатність богів, духів, святих до одягання в плоть; б) як процес переходу (просування, переселення, руху наскрізь) духовної субстанції (душі) у тілесну оболонку, що осмислюється як поточний (включаючи еволюційний аспект), завершений, а також як такий, що вказує на зворотній процес «назад в тіло». Визначено роль ідеї реінкарнації як «метафізичного архетипу» в історії релігійних, містичних ідей.

3. Зафіксовано парадокс смислового збігу протилежностей «реінкарнації» і «воскресіння» у таких контекстах: християнської концепції воскресіння мертвих у кінці часів (як «результату» феноменів воскресіння мертвих Христом, апостолами); дискурсу отців церкви про тіла, в яких відбудеться воскресіння (духовних, тілесних, перетворених), немислиме поза процесом повернення душі в тіло; догматів віросповідання (Втілення Христа, Другого Пришестя Спасителя, Втілення Святого Духа); Святого Письма, апокрифічної літератури.

4. Априорний (план свідомості, світоглядних картин світу) рівень розгортання смислового ядра ідеї реінкарнації в архаїчних обрядах, ритуалах презентує її як константу стародавніх культур. Встановлено давньоєгипетські коріння виникнення ідеї реінкарнації, їх автономність від давньосхідних культур.

5. Априорний і апостеріорний (універсальність смислового ядра як атрибута релігійних моделей універсуму) рівні розгортання концепту «реінкарнація» послідовно розкриваються у контексті античного як повсякденного, так і філософського інтелектуального споглядання й міркування. Завдяки використанню комплексного підходу до осмислення досліджуваної ідеї та відповідного концепту виявлено дві стратегічні лінії в розумінні реінкарнації в історії духовних культур – негативіська та нетрадиційна апологетична.

6. Смислове навантаження концепту реінкарнації розкривається в межах християнсько-теософської думки Я. Бьоме та Е. Сведенборга. Це дає підстави

осмислювати ідею реінкарнації як універсальний концепт релігійної культури, атрибут релігійної свідомості.

7. Виділені в дисертації лінії розгортання ідеї реінкарнації досягають своєї кульмінації в теософській думці О. Блаватської та А. Безант, які не тільки вперше ввели (культивували) концепт реінкарнації в Західну релігійну культуру, а й здійснили апологію ідеї реінкарнації. Проаналізовано як негативні, так і позитивні смислові конотації цього концепту у межах еволюціоністської моделі реінкарнації теософів. Це дало підстави для інтерпретації ідеї реінкарнації як основного концепту світорозуміння, універсального атрибуту релігійної свідомості Західних культур.

8. Аналіз ідеї реінкарнації в історії релігійних культур актуалізував систему координат її розгортання у контексті Західних традицій. В межах останніх реінкарнація презентується як наскрізна, базова ідея, універсальний концепт, існуючий постійно в культурі, тобто абсолютна константа релігійної культури, яка розкривається на рівні «апріорному» (як атрибут релігійної, філософської, теософської, наукової свідомості, світогляду) і «апостеріорному» (у контексті універсальності смислового ядра, на якому ґрунтуються духовні, світські культури).

9. Встановлено, що ідея реінкарнації – це універсальний атрибут, константа (принцип існування божественних і земних вимірів); стаціонарний процес, універсальний стан «внутрішнього» (людського «Я», душі, її духовно-фізичного існування) і «зовнішнього» (Всесвіту, Абсолюту, світобудови) буття, екзистенціал. Реінкарнація презентується:

- як стаціонарний процес, універсальний стан світобудови у контексті духовно-фізичних вимірювань: під оптикою зору енергетичних теорій ХХ століття експлікується як стан просування, переходу духовних енергій з однієї форми буття в протилежну; як універсальний стан, що супроводжує людину все її життя «по обидва боки» вислизаючих горизонтів і, в першу чергу, душі (що інтерпретується як згусток енергії і свідомості), яка просувається по духовним вимірам буття, вписана в колообіг океану енергій і фізіологічних систем (які тлумачаться як процес «вмирання і відродження» клітин організму, «зафіксований» у різновікових етапів життя людини як зміни тілесної форми організації, крізь які просувається духовна субстанція). Принцип реінкарнації (перевтілення) має відповідні інтерпретації в різнозбарвлених картинах світу, стає засобом вибудовування «мостів» і ведення діалогу між науковим, філософським та релігійним світоглядом. Реінкарнація як універсальний стан просування духовних субстанцій в безлічі форм їх проявів обґрунтовується крізь призму закону збереження енергії, вічного переходу енергії з одного стану у протилежний;

- як культурна універсалія, що сприяє переосмисленню релігійних картин світу, розкриттю духовних засад і перспектив людського існування, поясненню різноманітних процесів в існуванні людини, світобудови;

- як інтегральний елемент релігійних, філософських, наукових картин світу; ключ до усвідомлення спадкоємності релігійних ідей.

10. Введено концепт духовних «метаміграцій», яким коректно позначати тимчасовий, універсальний стан реінкарнації (у значенні «виходу й повернення» душі у тіло) в безлічі форм його проявів в історії культур (зафіксованого в



феноменах: воскресіння мертвих Христом і апостолами; сну – як стану подорожі душ у тонких тілах; екстазу, ісихастської «розумної молитви», стану «у дусі» Іоанна Богослова і святих; одержимості; у повсякденних станах переживань, страху, горя, відчаю, страждань, втрати свідомості, гіпнозу тощо). Реінкарнація презентується як універсальний атрибут людського існування (душі), культурний екзистенціал.

11. Обґрунтовано необхідність вироблення нових стратегій, напрямків у проведенні релігієзнавчих досліджень, які розкривають базові ідеї (концепти), константи релігійних культур (кількість яких обмежена); встановлюють «парадокс» того, з якими асоціаціями «працюють» релігійні системи, і тими смислами, з яких виткане реальне «ядро» поняття.

**Теоретичне значення дослідження.** Дисертація є першим в українському академічному релігієзнавстві комплексним дослідженням концепту та ідеї реінкарнації. Результати аналізу дозволяють подолати стереотипи в релігійній і світській свідомості вітчизняної та західної культури, щодо історії його виникнення, розуміння виключно як феномену Східних традицій, існуючого поза Західною гілкою культури. Висновки і теоретичні положення, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, дозволяють розширити розуміння феномену реінкарнації в релігійній і світській, філософській свідомості культур, провести смислові мости між філософською, релігійною, науковою картиною світу. Осмислення ідеї реінкарнації у філософсько-релігійному, феноменологічному, герменевтичному і екзистенційному вимірах дає можливість доповнити існуючі підходи у вивченні даного явища, а також почасти заповнити дослідницьку лакуну, що утворилася в результаті відсутності філософських та релігієзнавчих робіт з даної проблематики.

**Практичне значення дисертації.** Висновки і теоретичні твердження, які обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню феноменів реінкарнації і воскресіння в Західній культурі. Осмислення ідеї реінкарнації у концептуально-семантичному і екзистенційному вимірах надає аргументи на користь можливості подолання конфлікту міжкультурного, міжрелігійного та міжконфесійного рівнів, відкриває вектор діалогу, взаємодії релігійного, філософського, наукового дискурсів, прокладає шлях до толерантності, цілісного, ціннісного світорозуміння. Зрештою, у перспективі це орієнтує на духовну єдність людських спільнот.

Дослідження ідеї реінкарнації у філософському контексті сприяє розвитку релігієзнавчого знання, філософської антропології, філософії культури, філософії релігії. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані у релігієзнавчих, філософських, культурологічних дослідженнях, а також враховані при подальшому аналізі теми реінкарнації. На основі висновків, отриманих у результаті нашого дисертаційного дослідження, можуть бути підготовлені спецкурси з окремих проблем філософії релігії, релігієзнавства у середній і вищій школі.

**Особистий внесок здобувача.** Вирішення комплексу поставлених завдань, оформлення їх відповідно до положень та висновків здійснено автором самостійно (без співавторів) і відповідає основному змісту дисертації, а також поданим публікаціям.

**Апробація результатів дослідження.** Основні ідеї та положення дисертації були викладені в доповідях на 17 наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема: Всеукраїнській конференції «Православ'я в Україні» (м. Київ, 20 листопада 2012 р.); Науково-практичній конференції «Сучасне буття філософії: Філософія в єдності культурно-історичного процесу» (м. Дніпропетровськ, 27–28 листопада 2012 р.); Науковій конференції «Психотехніки і змінені стани свідомості в історії релігій» (м. Санкт-Петербург, 14–15 грудня 2012 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції «Україна і світ: політичні, економічні та культурні питання» (м. Харків, 20 грудня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2013» (м. Київ, 16–17 квітня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи» (м. Львів, 19–20 квітня 2013 р.); «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (м. Луганськ, 30–31 травня 2013 р.); Науковому діалозі «Схід-Захід» (м. Кам'янець-Подільський, 10 липня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції «Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм» (м. Чернівці, 14–15 жовтня 2013 р.); Міжвузівському науково-практичному семінарі «Філософія і релігія в пошуках духовних пріоритетів сучасного світу» (м. Харків, 21–22 листопада 2013 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (м. Луганськ, 26–27 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Людина віртуальна: нові горизонти» (м. Луганськ, 11–12 березня 2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2014» (м. Київ, 15–16 квітня 2014 р.); Науково-практичній конференції з міжнародною участю «Філософсько-гуманітарні читання» (м. Дніпропетровськ, 2 квітня 2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2015» (м. Київ, 21–22 квітня 2015 р.).

**Публікації.** Основні положення та висновки дисертації викладені в індивідуальній монографії (17 друк. аркуш.), а також 25 статтях, що опубліковані у фахових наукових виданнях іноземних держав та виданнях України, серед яких 6 статей у фахових закордонних виданнях, 17 тез доповідей і виступів на конференціях.

**Структура і обсяг дисертації,** послідовність викладу матеріалу обумовлені логікою дослідження проблеми, яку, в свою чергу, визначають мета і завдання дисертації. У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, характеризується ступінь наукової розробки проблеми, формулюються мета та завдання роботи, визначаються теоретичні і методологічні засади, а також розкривається наукова новизна дисертації, її теоретичне й практичне значення. У першому розділі аналізується ступінь розробленості проблеми, проводиться порівняльно-етимологічний, логіко-семантичний, концептуальний аналіз концепту

«реінкарнація» (перевтілення) і «воскресіння» (оживлення, втілення). Обґрунтовуються методологічні основи і джерела авторської концепції. У другому розділі виявляються витoki зародження смислового ядра ідеї реінкарнації (перевтілення) та словоформи воскресіння – давньоєгипетська цивілізація. Автор вдається до аналізу апіорного (рівень свідомості) і апостеріорного (існування смислового ядра) вимірів розгортання концепту «реінкарнація». У третьому розділі встановлюється парадокс смислового збігу протилежностей ідеї реінкарнації та воскресіння на рівні їх контекстуальної реконструкції (герменевтичного осмислення, інтерпретацій). У четвертому розділі автор досліджує трансформації смислового ядра ідеї реінкарнації в теософській картині світу. У п'ятому розділі реінкарнація аналізується під оптикою зору екзистенційного підходу в різних релігійних картинах світу: богословській, філософській, теософській, науковій. Реінкарнація презентується як наскрізна, універсальна ідея, універсальний концепт, що постійно існує в культурі, тобто абсолютна константа Західної культури.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, які структуровані на підрозділи, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи налічує 505 сторінок (основний зміст роботи викладено на 478 сторінках). Список використаних джерел налічує 308 найменувань.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, характеризується ступінь наукової розробки проблеми, формулюються мета та завдання роботи, визначаються теоретичні і методологічні засади, а також розкривається наукова новизна дисертації, її теоретичне й практичне значення, наводяться дані про публікації та апробацію наукових результатів дослідження.

У **першому розділі «Смислові виміри ідеї реінкарнації: теоретико-методологічні засади дослідження»** проаналізовано ступінь розробленості проблеми, проведено порівняльно-етимологічний, логіко-семантичний, концептуальний аналіз концепту «реінкарнація» (пере-втілення). Виявлено смислове ядро ідеї реінкарнації, траєкторії його розгортання в містичному просторі культури, визначено дослідницькі лакуни, методологічні засади та перспективи дослідження, ключові концепти роботи. Встановлено парадокс смислового збігу бачення реінкарнації і воскресіння на рівні їх етимологічної реконструкції та зіставлення.

У **підрозділі 1.1 «Містичний простір культури»: територіальні контури дослідження»** обґрунтовано територіальні контури роботи – «містичний простір культури», що експлікується як рухлива «метатериторія» людського духу, «топос» зустрічі, філософської, релігійної, теософської думки, у просторі якої кружляють смислові виміри ідеї перевтілення. Містика презентується як багатовимірний феномен культури, універсалія, що має безліч модусів свого здійснення, що включає в себе релігійні, теософські, містичні, філософські вчення та доктрини. Вона презентується як матриця, древо духовних традицій, з лона якої виходять смислові потоки ідеї перевтілення, вплетені в канву різних вчень, традицій, релігійних ідей. Встановлені початкові траєкторії дослідження: містична філософія, містична теософія, містичне богослов'я.

У підрозділі 1.2 «Основні підходи до осягнення ідеї реінкарнації» визначено ступінь розробленості проблеми, проведено порівняльний аналіз існуючих підходів, дефініцій, соціокультурних експлікацій реінкарнації. Встановлено, що інтерес до ідеї реінкарнації з боку західних, вітчизняних науковців виник порівняно недавно, фундаментальних робіт, в яких ця тема аналізувалася б всебічно і глибоко, немає. Відповідно, відсутнє філософське осмислення ідеї реінкарнації як цілісного і комплексного феномену релігійної культури. Широкий корпус літератури, напрацювання вчених представляють теоретико-методологічні підстави, плідне підґрунтя для нашого дослідження. Безпосереднє значення для вибору стратегії розвитку дослідження, методології стали роботи провідних українських філософів і зарубіжних авторів С. Аверінцева, А. Арістової, Л. Дмитрієвої, Е. Жильсона, В. Климова, А. Колодного, С. Кримського, В. Матвеева, П. Павленка, М. Поповича, О. Предко, П. Сауха, Ю. Степанова, Л. Филипович, Н. Хамітова, Є. Харьковщентка, Ю. Шабанової, В. Шевченка та ін. Свого часу до теми реінкарнації зверталися такі визначні мислителі, як Цицерон, Геракліт, Демокріт, Емпедокл, Піфагор, Платон, Арістотель, Плотін, Порфірій, Прокл, Ямвлих, Дж. Бруно, Г. Лейбніц, Ф. Ніцше, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, Д. Юм, К. Г. Юнг, Тейяр де Шарден, П. Тілліх, Г. Йонас, О. Мень, С. Булгаков, М. Бердяєв, Вл. Соловйов, П. Флоренський, М. Лоський та інші, але вивчення цієї проблеми в їхніх працях мало не систематичний, а фрагментарний характер. У ХХ столітті з'являються перші цілісні концепції, проте і в них реінкарнація найчастіше розглядається в якому-небудь одному аспекті – історичному, психологічному, соціологічному, етнологічному, антропологічному і т. ін. Історичний вимір теми розкривають спектр робіт Е. Баджо, В. Войтовича, А. Гуревича, Жака Ле Гоффа, В. Джеймса, Л. Леві-Брюля, К. Леві-Строса, Б. Малиновського, Е. Тейлора, Дж. Фрезера, М. Еліаде та ін. Соціокультурні інтерпретації висвітлюються у роботах зарубіжних авторів теоретичної (соціальної, психологічної) та експериментальної спрямованості (психологів), роздумах представників природничих дисциплін (біологів, фізіологів): Геллапа Полла, Уолтера Мартіна, Яна Стівенсона, Стівена Роузена, Джона Пфайфера, Сандри Тейлор, Леслі А. Харта, Елізабет Клер Профет, Майкла Ньютона та ін. Уявлення про реінкарнацію презентувала міфопоетична свідомість античного світу, література римських поетів Еннія, Горація, Персія, Овідія, Вергілія, Гесіода, Плутарха, гомерівський епос, «Поєми Орфея», «Олімпійські оди» Піндара. Тема реінкарнації була присутня у роздумах представників гностицизму (Василида, Валентина, Маркіона та ін.), роботах Філона Іудея, Йосипа Флавія, Д. Лаертського, корпусі текстів Е. Ренана, Ф. Феррара. Християнський дискурс представляють умоспоглядання отців церкви всіх часів, апологетів (Арістида, Юстина, Єрмія, Євсевія, Татіана, Кипріяна Карфагенського, Климента Олександрійського, Тертуліана, Філона Олександрійського, Іринія та ін.), тексти яскравих представників ранньої та пізньої патристики, серед яких чільне місце займають Оріген, Лактанцій, Мефодій, Вас. Великий, Гр. Богослов, Гр. Ниський, Іоанн Златоуст, Августин Блаженний, Псевдо-Діонісій Ареопатит, Максим Сповідник, Іоанн Дамаскін, Боецій, Абеляр, Мейстер Екхарт, Ф. Аквінський, М. Кузанський, Сен-Мартен та ін. Заслужують на увагу відомості про містичний досвід посвячених усіх часів (теософів, містів, філософів),

християнських подвижників (представників ісіхастської традиції). У даному контексті значущими стали погляди містів: Максима Сповідника, Ісаака Сиріна, Макарія Єгипетського, Іоанна Лествичника, Гр. Палами та ін. Принципове значення у розробці концептуально-семантичного підходу до теми дослідження має літературний масив, корпус Священних текстів, апокрифічна література: Книга мертвих, Упанішади, Каббала (книга «Зогар»), Біблія, апокрифи древніх християн, коптський манускрипт «Пістіс Софія» (написаний на діалекті Верхнього Єгипту), в якому містяться фрагменти орфічної школи гностицизму, вчення Ісуса, що оповідає про реінкарнацію як принцип існування універсуму, очищення душ, їх еволюції. Безпосереднє значення у розкритті теми дослідження мала теософська традиція, її видатні представники Я. Бьоме, Е. Сведенборг, О. Блаватська, А. Безант, М. Ладиженський, Папюс, Р. Моуді, М. Реріх, О. Реріх, К. Дю-Прель, Р. Штейнер, Е. Шюре та ін. Для розкриття теми були залучені релігійні погляди, роботи Т. Едісона, Г. Лебона, М. Ломоносова, В. Вернадського, Н. Тесли та ін.

У підрозділі 1.3 «Смислові „висновки□ етимологічної реконструкції поняття „реінкарнація□» розроблено генетичне ядро терміна «реінкарнація», яке презентує смислові траєкторії розгортання ідеї реінкарнації в ландшафті Західних вчень, традицій, стає ключем до розкриття її метафізичної сутності. Реінкарнацію (перевтілення) розуміють: а) як здатність певної духовної субстанції відділятися після смерті колишнього тіла і вселятися в нове; як здатність богів, духів, святих до одягання в плоть; б) як процес переходу (просування, переселення, руху наскрізь) душі (духовної субстанції) в тілесну оболонку, що осмислюється як поточний (включаючи еволюційний аспект), завершений, а також що вказує на зворотний процес «назад в тіло». Виявлено герменевтичне коло концептів, що складають смисловий обсяг ідеї реінкарнації: воскресіння (відродження), втілення (уособлення), перевтілення, передіснування. Встановлено парадокс смислового збігу протилежностей ідеї реінкарнації та воскресіння на рівні їх етимологічної реконструкції. Концептуальний аналіз дозволив виявити історичні корені поняття «реінкарнація», визначити епіцентр, зону його розквіту, активного слововжитку, формоутворення, розвитку, а саме латино-грецьку традицію. Антична культура представила світові цілий комплекс термінів, що відображають суть даного явища. У її просторі відбуваються основні словотворчі процеси як підсумок накопичення ідей, «одягнених» у імена слів, що зберігають традиції глибокої давнини, а саме давньоєгипетської цивілізації, на основі яких вибудовуються вчення, в тому числі і наступних епох. У ході комплексного осмислення феномену «духовного досвіду» встановлено, що його смислове навантаження презентує модус існування тимчасового виду реінкарнації (відбитого у феноменах «виходу й повернення» духу, посвяченого у тіло).

У другому розділі «Витоки ідеї реінкарнації (давньорелігійна картина світу)» виявлено витоки зародження смислового ядра ідеї реінкарнації (перевтілення) та його складової словоформи воскресіння – давньоєгипетська цивілізація. Реконструйовано смислові вектори його розвитку в давньоєгипетській, магічній, міфопоетичній моделі світу (уявленнях, віруваннях, обрядах). Показано, що смислові траєкторії ідеї реінкарнації в ландшафті древніх культур висвічують апіорний (рівень свідомості, світоглядних картин світу) і апостеріорний (існування

сміслового ядра) виміри розгортання концепту «реінкарнація», тобто презентують реінкарнацію як атрибут релігійної свідомості, анімістичних вірувань, філософських умоспоглядань давньоєгипетської, давньогрецької цивілізацій. Античність презентується як «золотий вік» розквіту концепту «реінкарнація» (перевтілення).

У підрозділі 2.1 «Ідея реінкарнації в первісних моделях „відходу і повернення”» розкрито дві гілки походження ідеї реінкарнації (давньоєгипетська і давньоіндійська цивілізації), що автономно оформилися. Зроблено висновок про давньоєгипетські корені ідеї реінкарнації (перевтілення), які заклали основу Західного вектора її розгортання. На рівні давньоєгипетської культури реінкарнація (перевтілення) представлена: у «доісторичних документах» (у наскельному живописі, обрядах посвячень, поховань), в уявленнях про душу, про її здатність покидати тіло, подорожувати по духовних вимірах, вступати в контакти з надприродними сутностями. Встановлено, що реінкарнація пронизувала вчення про божественні втілення, інкарнації царя, людини в «матерію», про воскресіння Людства, стосувалася теми розвтілення душ. Встановлено, що релігійна культура Єгипту презентувала смислове ядро ідеї реінкарнації в термінах: «передіснування», «втілення», «воскресіння», «відродження», «перетворення», «трансмутація», що, в свою чергу, заклало основи її експлікації як універсального концепту, константи культури (її апріорного і апостеріорного рівнів розгортання).

У підрозділі 2.2 «Культурно-історичні модифікації ідеї реінкарнації»: античність» встановлено, що спадкоємні нитки трансляції смислового ядра ідеї реінкарнації від давньоєгипетської цивілізації підхопила, ввїбрала в себе антична культура. У ландшафті останньої ідея реінкарнації розширює смислові горизонти, розкривається крізь призму термінів «воскресіння», «відродження», «втілення», підсумовуючи смисли, концептуалізується в слова «трансмігація», «метемпсихоз», «реінкарнація» з акцентом на останньому. Ідея реінкарнації презентується як атрибут античної свідомості, культури (апріорний рівень її актуалізації). Встановлено, що її смислові траєкторії пронизували усі рівні буття античного світу, містичне світовідчуття епохи, входили в структуру стародавньої свідомості, були поширені на рівні повсякденних уявлень у вигляді вірувань у можливість втілення духів, богів «ззовні» в тіла людей (посвячених), тобто актуалізувалися у феноменах одержимості, божественних пророцтвах, а також у явищах (засвідчених фактах) воскресіння мертвих. Тема реінкарнації зафіксована: у міфах про умираючих та воскресаючих богів, у символічних спусках героїв у підземне царство та їх повернення з нього, в мотивах їх занурення у стан сну (який мислиться як вмирання) і пробудження (як воскресіння); в символічних обрядах вмирання і відродження; в містичному досвіді містів, ятромантів (презентований нами як модус прояву нестационарного виду реінкарнації, здійснюваного в екстатичному трансі, пов'язаного з польотами, міграціями духу адепта «ззовні», як процес його повернення в тіло). Встановлено, що філософська думка Платона презентує смислові траєкторії розгортання ідеї реінкарнації (апріорний та апостеріорний рівень), які отримують своє втілення у філософській, богословській, теософській думці наступних століть, а саме: а) у контексті здатності духовної субстанції відділятися від тіла, здійснювати зворотну дію «назад в тіло» (міф про воїна Ера);

б) у значенні атрибута людського існування, принципу існування фізіологічних систем як нескінченний процес «вмирання і відродження», регенерації клітин живого організму, який візуалізується у феномені віків життя людини, у зміні тілесних форм існування (немовляти, дитини, юнака, зрілого, старця), у межах яких здійснюється «просування душі» крізь тіла (фрагмент про ткача і витканих їм плащах); в) як концепту світорозуміння, духовної еволюції, осягнення причин існування безлічі форм життя на землі, які обумовлені різним рівнем розвитку душ, їх якостями; г) в «перекинутому» вигляді у значенні переходу душі «назад в тіло» (духовне) та пов'язані з цим уявлення мислителя про божественний світ як актуалізацію життя «по той» бік буття. Встановлено, що смислові нитки ідеї реінкарнації (давньоєгипетської, античної культури) ткуть мережеву структуру Західного вектора її розгортання.

У третьому розділі «**Метаморфози ідеї реінкарнації в християнській картині світу**» фіксуються смислові траєкторії ідеї реінкарнації, що тягнуться від давньоєгипетських вірувань крізь юдейську культуру до християнського світогляду. Встановлено парадокс смислового збігу протилежностей ідеї реінкарнації та воскресіння на рівні їх контекстуальної реконструкції: за допомогою розкриття і зіставлення універсальних смислових вимірів ідеї реінкарнації з християнською концепцією воскресіння мертвих в корпусі священних текстів (Святого Письма, апокрифічної літератури, посланнях апостолів); в метаморфозах богословської свідомості; в догматах віросповідання (про Втілення Христа, Святого Духа, Другого Пришествя Спасителя); в християнських віруваннях і уявленнях про втілення духовних сутностей в людину (зафіксованого у феноменах одержимості, вигнанні духів Христом і апостолами). Ідея реінкарнації (перевтілення) презентується як базова ідея (концепт), ядро якого існує під покрывами словоформи «воскресіння», мислиться як константа релігійної культури, яка актуалізує апріорний (атрибут свідомості) і апостеріорний рівні (у вигляді актуалізації універсального смислового ядра) свого відтворення в християнській картині світу.

У підрозділі 3.1.1 «**У витоків християнської історії: реінкарнація і воскресіння**» встановлено вектори наступного зв'язку, перетікання смислового ядра ідеї реінкарнації від давньоєгипетських вірувань в уявлення іудеїв, гностиків, християн. Встановлено, що іудейська свідомість транслювала спектр тем, які згодом отримали дзеркальне відображення у християнському дискурсі: ідею воскресіння мертвих; уявлення про посмертне існування людини після руйнування тіла; про те, що воскреснути можуть тільки праведні, а грішники будуть судимі; про місце воскресіння (на землі або в раю) і в яких тілах (духовних або перетворених) воно відбудеться; про воскресіння як духовне пробудження, що триває протягом усього життя (даний мотив належав іудейським містикам і гностикам); уявлення про кругообіг душ (перекочували від єврейського містицизму (у книзі «Зогар»). Встановлено, що на становлення раннього християнства справила вплив гностична традиція, яка транслювала ідею реінкарнації (Валентина, велентиніан, Василида та ін.). Гностичний манускрипт «Pistis Sophia» розкриває перевтілення як форму спасіння, воскрешає розуміння реінкарнації як основного догмату віросповідання. З'ясовано, що ідея перевтілення була життєздатною альтернативою у християнській церкві, її смисли парадоксально існували під її покрывами. Виявлено,

що смислове ядро ідеї реінкарнації пульсувало в повсякденній свідомості епохи раних християн у вигляді мотивів втілення Христа, святого Духа, втілення ангелів, воскресіння мертвих (як відновлення союзу, єдності душ з колишніми тілами), другого пришестя Спасителя, міграції духів (зафіксованих у феноменах одержимості), які розгортають і продовжують її історичний вектор божественних втілень (як процесу просування богів, духів, святих у тіла). Смислове ядро ідеї реінкарнації (перевтілення) в повсякденній і богословській свідомості розгортається в народних віруваннях і роздумах про феномен «поцейбічного» воскресіння мертвих (повернення їх душ в тіло) Христом (Лазаря, дівчини, юнака) і апостолами. Встановлено, що позначена концепція воскресіння мертвих оформляється в християнську модель загального воскресіння мертвих в кінці часів, на тлі якої виростає дискурс отців церкви про воскресіння мертвих і, зокрема, формується питання про тіла, в яких має відбутися воскресіння. Встановлено, що незалежно від думки прихильників тілесного (у фізичних тілах) або духовного (в перетворених тілах) варіанта воскресіння, в богословській свідомості воно не мислиться поза моментом втілення душі в колишнє тіло, після чого настає воскресіння останнього, тобто його духовне перетворення. Відповідно процес реінкарнації неминучий, а реінкарнація як принцип (повернення душі в колишнє тіло) «вростає» в богословську свідомість, незалежно від тієї мовної словоформи (воскресіння), якою апелює богословська думка, а також просторово-часових умов здійснення воскресіння («тут і тепер» або в кінці часів). Встановлено, що богословська свідомість в уламковому вигляді розгортає теми передіснування, втілення та розвтілення, в контексті роздумів про первинне облачення душ в тілесні і духовні покрови. Мотив передіснування та втілення отримує свою актуалізацію в роздумах отців церкви на тему біблійної історії Адама і Єви, які втілилися, одяглися в тяжку плоть. Духовний варіант втілення душі в духовне тіло (що настає відразу після смерті фізичного, або в кінці часів) в «перекинутому» вигляді кружляє на поверхні уявлень отців церкви, воскрешає давньоєгипетські, неоплатонічні витоки. Реінкарнація (перевтілення) інтерпретується як атрибут релігійної свідомості, презентується як базовий концепт релігійної культури, який розкривається в апіорному (як атрибут свідомості, розуму) і апостеріорному (дрейфує на рівні універсального смислового ядра) вимірах.

**У підрозділі 3.2 «Ідея реінкарнації в дзеркалі Біблійної історії»** встановлено траєкторії розгортання смислового ядра ідеї реінкарнації в корпусі текстів Святого Письма, які актуалізують її смислові контури, значення – перевтілення під покривами терміна «воскресіння»: а) як здатності якоїсь духовної субстанції відділятися після смерті колишнього тіла і вселятися в нове; як здатність богів, духів, святих до одягання в плоть; б) як процес переходу (просування, переселення, руху наскрізь) душі (духовної субстанції) в тілесну оболонку, що осмислюється як поточний (включаючи еволюційний аспект), завершений, а також вказує на зворотній процес «назад в тіло». Подібні смисли сяють у Євангеліях, Посланнях апостолів, в словах Христа (у притчі «Про людину, що посіяла поле доброго сім'я» і її тлумаченні Спасителем та ін.), його учнів; в апокрифічній літературі, народних віруваннях. Парадокс смислового збігу, актуалізацію смислового ядра ідеї реінкарнації (перевтілення) зафіксовано:



- у феномені воскресіння мертвих Христом і апостолами (Лазаря, воскресіння сина Сонамітянки Єлисеєм, Петром Тавіфи та ін.), що ілюструє тимчасовий вид реінкарнації, як здатність душі «виходити» і повертатися «назад в тіло»;
- у втіленні Святого Духа (вектор просування духовної субстанції в тіло – голуба);
- в уявленнях про втілення духів «ззовні», «зафіксованого» у феноменах їх вигнання Христом і апостолами;
- в сходженні ангелів;
- у способі отримання одкровення «у дусі» (Іоанном Богословом) як досвіді виходу і повернення духу в тіло;
- в народній вірі і словах Спасителя про принцип реінкарнації, який поширюється на всіх, і, зокрема, про воскресіння Ілії як його повторне втілення: «Поправді кажу вам: Між народженими від жінок не було більшого над Івана Хрестителя» [Мт. 11: 2-15].

Ідея втілення та перевтілення звучить у словах Христа: «Від Отця вийшов Я, і на світ Я прийшов. І знов покидаю Я світ та й іду до Отця» [Ів. 16: 28]. Закон реінкарнації (як універсальний принцип оживлення духом тіла, як універсальний процес виходу і повернення духа в тіло) звучить у пророцтві Єзекіїля, яке було послано пророку «у дусі»: «Була надо мною Господня рука, і Дух Господній випровадив мене, і спинив мене серед долини, а вона – повна кісток! І Він обвів мене біля них навколо, аж ось їх дуже багато на поверхні долини, і ось вони стали дуже сухі! І сказав Він мені: «Сину людський, чи оживуть оці кістки?» Я відказав: «Господи Боже, – Ти знаєш! ... Так говорить Господь Бог до цих кісток: Ось Я введу у вас духа – і ви оживете! І дам на вас жили, і виросте на вас тіло, і простягну на вас шкіру, і дам у вас духа, – і ви оживете. І пізнаєте ви, що Я – Господь [Єз. 37 :1-6]. «І я пророкував, як Він наказав був мені, – і ввійшов у них дух, і вони ожили, і поставали на ноги свої...» [Єз. 37:10]. Ідея реінкарнації (перевтілення) у Святому Письмі плавно переливається в тему відплати, яка пронизує Старий і Новий Завіт. Під кутом зору доктрини реінкарнації біблійні сюжети розкривають глибинні пласти свого змісту, стає можливим осягнення, «втраченої» богословською думкою божественної справедливості. Заклик Спасителя не противиться злomu, підставити кривдникові іншу щоку і донині викликає подив у свідомості християн. Але воскресіння істинних смислів відновлює божественну справедливість в очах останніх, стверджує ідею відплати, ідею рівності всіх перед Творцем: «Ви чули, що сказано: «Око за око, і зуб за зуба» [Мт. 5: 38]. Ті ж мотиви встановлені в словах Христа, апостолів: «як зробив ти, то так і тобі буде зроблено... вернеться на твою голову чин твій» [Овд. 1: 15]. Спаситель закликав не уподібнюватися лицемірам в синагогах: «Поправді кажу вам: вони мають уже нагороду свою» [Мт. 6: 2, 4]. Христос волав до людей: «Зі своїм супротивником швидше мирися, доки з ним на дорозі ще ти, щоб ... не вкинули тебе до в'язниці ... поки не віддаси ти й останнього шеляга» [Мт. 5:25,26]. Ідея втілення, міграції духів, вказівки на сфери їх виходу переплетені в словах Христа: «... Вам необхідно родитись з гори. Дух дихає, де хоче, і його голос ти чуєш, та не відаєш, звідкіля він приходить, і куди він іде. Так буває і з кожним, хто від Духа народжений» [Ів. 3:5-6]. Мотиви ідеї реінкарнації (перевтілення), пронизуючи мережеву структуру Священного Письма, звучать в словах учнів: «ми ... бажаємо краще покинути дім тіла й мати дім у Господа. Тому ми й пильнуємо, – чи застаємося в домі *тіла*, чи виходимо з дому, – бути Йому

любими. Бо мусимо всі ми з'явитися перед судовим престолом Христовим, щоб кожен прийняв згідно з тим, що в тілі робив він» [2 Кор. 5: 8-10]. Встановлено, що смислове ядро ідеї реінкарнації (перевтілення) виступало світоглядною матрицею, атрибутом свідомості ранніх християн, базовою ідеєю християнської культури, Священних текстів.

**У підрозділі 3.3 «Модифікації ідеї реінкарнації в богословському дискурсі»** розкрито атрибутивність ідеї реінкарнації в богословській свідомості, дискурсі (апостеріорний та апостеріорний рівень її розгортання). Сміслові траєкторії ідеї реінкарнації представлені в таких варіаціях: у вигляді теми божественних втілень Сина, ангелів, духів (Св. Юстин, Євсевій, Кипріан Карфагенський, Філон Олександрійський, Арістид, Тертуліан, Августин, Іоанн Дамаскін, М. Кузанський, Гр. Богослов, Гр. Ниський, Іоан Златоуст та ін.); в роздумах богословів про воскресіння мертвих в кінці часів і тілах, в яких воно відбудеться; у вірі отців церкви у воскресіння мертвих Христом і апостолами (Лазаря та ін.); в теологічному дискурсі про воскресіння Христа після розп'яття, про тіло, в якому він сховався і знову зійде. Встановлено, що багатовікова історія богословської думки презентує, з одного боку, частково розкидані, з іншого боку, зафіксовані в християнській свідомості, в догматах віросповідання всіх часів (під покривами термінів «воскресіння», «втілення») смисли ідеї реінкарнації (перевтілення). Парадокс смислових збігів ідеї реінкарнації (перевтілення) і воскресіння дозволяє теологічну думку Орігена побачити в іншому світлі (як «суму», «концентрат» смислових траєкторій розгортання ідеї реінкарнації (перевтілення)). Філософські смисли ідеї реінкарнації пронизують легенду про Фенікса, приписувану Лактанцію, яка оповідає про нескінченні «виходи» і повернення, про закон реінкарнації, що спрямовують людський дух в нескінченну вселенську спіраль еволюції, де кожен новий виток огортає душу божественним сяйвом, роблячи дух ще більш прекрасним, зводить його на новий щабель буття.

Виявлено, що апокрифічні перекази, які користувалися популярністю в середовищі перших християн, нарівні з канонічним Євангелієм трансливали «смислове ядро» ідеї реінкарнації (апостеріорний рівень її актуалізації). Так, в сирійському джерелі «Діянь» (Апокрифічні Діяння Апостолів) міститься гімн Душі, яка зійшла з небесного будинку з метою дістати перлину, яку сторожить змія. Втілившись, вона забула про свою місію. Тільки виконавши своє завдання, вона знову знаходить своє колишнє вбрання і повертається в рідний дім. У ландшафті апокрифічної літератури міститься фрагмент, в якому Ісус повідав учням, що якщо вас запитують: «Откуда вы произошли? – Скажіть їм: «Мы пришли от света, от места, где свет ... ». В іншому фрагменті Спаситель Царство Отця порівняв з жінкою, яка взяла трохи закваски, поклала це в тісто (і) розділила це в більші хліби. Мотиви неодноразових перевтілень душ відображені в словах: «часто мириады, которые не счесть, бывали брошены в сосуд (стоимостью) в ассарий. Подобным образом и с душой: предмет ценный, она заключена в презренное тело». Апокрифічні тексти (Євангелія дитинства) містять відомості про чудеса воскресіння мертвих, скоєні маленьким Ісусом (Зенона, Йосипа), в дзеркальному вигляді відображають принцип виходу і повернення душі в тіло (ілюструють тимчасовий вид реінкарнації). Євангеліє євреїв в розмитому вигляді розкриває лінію божественних

втілень, а саме ідею втілення Духа Святого: коли Господь виходив з води, Дух Святий зійшов і наповнив Його, і спочивав у ньому. Реінкарнація презентується як атрибут релігійної свідомості.

**У четвертому розділі «Трансформації ідеї реінкарнації в західноєвропейських містичних вченнях»** досліджуються трансформації та вектори актуалізації смислового ядра ідеї реінкарнації в теософській картині світу (апостеріорний та апостеріорний рівні її актуалізації). Ідея реінкарнації презентується як наскрізна універсальна, базова ідея, атрибут свідомості, людського існування, абсолютна константа (рівень концепту, Принципу, процесу) пронизує і вибудовує християнсько-теософську, еволюціоністську модель універсуму Я. Бьоме, Е. Сведенборга, О. Блаватської та А. Безант.

**У підрозділі 4.1.1 «У задзеркаллі християнсько-теософських поглядів Я. Бьоме і Е. Сведенборга»** встановлено, що смислові траєкторії ідеї реінкарнації проходять наскрізним пунктиром по умоспоглядальним моделям світу Я. Бьоме і Е. Сведенборга, демонструють ідею реінкарнації як наскрізну ідею. Теософська свідомість актуалізує смислове ядро ідеї реінкарнації під покривами словоформи «воскресіння» в таких контекстах: у мотиві втілення душі в духовне тіло, яке відбувається відразу після смерті фізичного тіла (давньоєгипетські коріння); в догматах християнського віросповідання (про втілення Спасителя, Його Другого Пришестя); в роздумах про вічне втілення Святого Духа у світ; в лейтмотиві про втілення представників божественного пантеону (святих, Бога); у вірі в можливість міграцій духів (їх входження в тіла людей); в умоспогляданнях про переходи душ «від тіла до тіла» (від батька до матері, нитки наступності яких ведуть до богословської свідомості отців церкви). В цілому теософську картину світу можливо описати за допомогою моделі «відходу» і «повернення» як вічних колообігів буття, в ланцюги якого вписані душі, духовні сутності, світобудова. У просторово-часовому контексті як тимчасовий вид реінкарнація (перевтілення) презентується в межах містичного досвіду теософів, як процес духовних блукань «у дусі» по зоряних вимірах, невідомих світах, в значенні «виходу й повернення душі в тіло». Воскресіння експлікується як трансцендентування, прорив у метаемпіричну реальність, «вихід», в результаті якого досягається злиття з божественним (Я. Бьоме).

**У підрозділі 4.2 «Теософські моделі ідеї реінкарнації (О. Блаватська, А. Безант)»** реконструйована теософська модель ідеї реінкарнації, яка представляє собою етап еволюційного розвитку смислових траєкторій останньої, «підсумовує в собі» попередні накопичення культур (не тільки східних, але, перш за все, давньоєгипетської, античної, середньовічної тощо), дозволяє презентувати реінкарнацію (перевтілення) як наскрізну ідею, що пронизує Західні вчення. Встановлено, що теософська модель реінкарнації кардинально відрізняється від її буддійсько-філософського варіанта, що виключає центральне і незмінне «Я», ключові ідеї (життя душі, її безсмертя, свободи вибору нею долі, розвитку), які мають принципове значення для ідеї реінкарнації (Платон). Умоглядна реінкарністська модель універсуму розгортається в таких контекстах: у мотиві тотального проникнення, сходження Духа в усі закутки світового океану, вічної інкарнації Божественного Вогню, який є Подих Життя, яке живить світобудову; у

векторі еволюції всього сущого, що керується, рухається, еволюціонує Божественною Свідомістю через інкарнацію Абсолюту напередодні кожного великого періоду, який дає новий імпульс, поштовх еволюції Всесвіту; в мотиві «колообігів» втілення божественних душ. Реінкарнація презентується як універсальний атрибут, модус людського існування, універсуму в багатовимірних його проявах (Логосу, Синів божественного Вогню, духовних сутностей, людських душ, планети Земля). Встановлено, що теософська думка презентує апіорний та апостеріорний рівень розгортання ідеї реінкарнації.

**У п'ятому розділі «Екзистенційно-онтологічні виміри ідеї реінкарнації»** реінкарнація розкривається: як універсальний, стаціонарний процес, стан Всесвіту у контексті духовно-фізичних вимірювань буття, Абсолюту; як універсальний стан душі і тіла, що супроводжує людину все її життя по обидві сторони вислизаючих горизонтів; як базова ідея, універсальний концепт, константа культури в апіорному (як атрибут свідомості) і апостеріорному вимірах (рівень існування смислового ядра, що перетікає від однієї картини світу до іншої); як універсальна константа (як універсальний Принцип існування). Під таким кутом зору смислове ядро ідеї реінкарнації стає універсальним ключем до цілісного світорозуміння, переосмислення релігійних картин світу: богословської, філософської, теософської, наукової, які транслюють єдину істину під покривами різних словесних оболонок, теорій, виступає інтегральним елементом багатовимірних картин світу.

**У підрозділі 5.1 «Екзистенційні виміри ідеї реінкарнації у богословській моделі світу»** реінкарнація інтерпретується як універсальний атрибут, стаціонарний процес, універсальний стан Всесвіту (на мікро- і макрорівнях); універсальний концепт світорозуміння богословських вчень, як базова, об'єднуюча ідея, константа християнської культури, на основі якої ґрунтуються християнські моделі світу. Під кутом зору екзистенційного виміру богословська свідомість виштовхує на поверхню смислові траєкторії ідеї реінкарнації (перевтілення), які розгортаються скрізь призму роздумів отців церкви про світобудову, колообіги буття і, зокрема: а) принцип реінкарнації (перевтілення) пронизує речі, душі, Космос, які мисляться в категоріях руху, вписані у колообіги станів буття «відходу і повернення», як переходу від одного стану до протилежного (М. Кузанський, Ф. Аквінський); суще зазнає різних станів – духовне і тілесне, божественне і людське (Тертулліан, Оріген, Ф. Аквінський); світ матерії богословська свідомість розуміє як нестаціонарний, такий, що потерпає від постійних змін, станів «вмирання і відродження» (Тертулліан). Про колообіги як зміну станів буття розмірковував також Гр. Ниський; б) реінкарнація як стаціонарний стан втілення Духа, духовних вимірів буття у фізичні реалії зафіксована в мотивах богословської свідомості про тотальне втілення Духа, Життя в існуюче буття, де духовне начало пронизує всі форми існування (Максим Сповідник, Гр. Ниський). Під таким кутом зору всі виміри універсуму мисляться як суть стани життя. Духовне реально, фізичне розуміється як динамічний модус прояву першого (Максим Сповідник, Григорій Ниський); в) принцип реінкарнації (перевтілення) вписано у розуміння Вселенської драми, яка полягала в переході від стану невинності до досвіду (Тертулліан, Боецій та ін.); г) реінкарнація (перевтілення) як універсальний стан руху: всіх ієрархій духовних істот в тіла у ролі головної партії звучить в християнській свідомості Орігена;

простежується в мотиві сходження душ у стан матеріального світу (Тертулліан, Фома Аквінський, М. Кузанський); д) в «перекинутому» вигляді реінкарнація (як процес просування душі в тіла) знаходить інше звучання в розумінні єдино істинної реальності, божественної, в яку після смерті фізичного тіла повертається душа, в стан «до втілення» (давньоєгипетські, неоплатонічні мотиви, Оріген); е) встановлено богословські переливи ідей втілення та розвтілення (крізь призму розуміння душ як рухомих субстанцій) в значенні їх просування по духовних вимірах буття, в ході якого вони одягаються в різні за ступенем щільності тіла (Тертулліан, Філон Олександрійський, Іриней, Оріген, М. Кузанський, Максим Сповідник), тобто втілюючись, душа одягається в тонкі тіла, розвтілюючись, приходять у стан «зняття» тілесних кайданів. На думку богословів, існують витончені стани людського духу і матерії, недоступні людському погляду (М. Кузанський «...о трёх ступенях нисхождения и восхождения духа...»). Такий кут зору вибудовує мости до пізніших теософських теорій про тонкі (астральні та ментальні) тіла і виміри, що їм відповідають (О. Блаватська, А. Безант); ж) принцип реінкарнації (перевтілення) розкривається в роздумах отців церкви про стан воскресіння душ мертвих (в колишнє тіло) наприкінці часів (Тертулліан, Іоанн Златоуст). Відповідно, метатериторія універсальних смислів ідеї реінкарнації пробивається крізь епохи, транслює єдину істину, приховану за різними словесними оболонками.

Виявлено і обґрунтовано тимчасовий вид реінкарнації як універсальний стан душі (у контексті чисельних «її виходів і повернень» у тіло), який розвивається і превалює в богословській свідомості у таких контекстах: у мотиві воскресіння мертвих Христом, апостолами, експлікується богословською свідомістю як тимчасовий стан душі (Лазаря, дочки начальника синагоги тощо); у поглядах на сон як стан подорожі душі і повернення її в тіло; в розумінні богословською думкою «містичного досвіду» як стану «у дусі», засобом досягнення якого виступає ісіхастська «розумна молитва», споглядальний стан душі, екстазу, трансу (Філон Олександрійський, Д. Ареопажит, Ісак Сиріянин, Гр. Синаїт, Св. Авва Филімон, Іоанн Ліствичник, Гр. Палама, Сергій Радонезький, Серафим Саровський). У зв'язку з чим в науковий обіг введено термін «метаміграцій», що фіксує тимчасовий стан виходу, переміщення душі за межі тілесної організації та повернення її в тіло. Встановлено, що «результатом» досягнення подібних станів (за допомогою «розумної молитви») стали уявлення християнських подвижників про сфери прояву «прелести диявольської» і божественних сходженнях Духу. Це дозволило виявити фрагментарно представлені погляди християн на духовні сфери світобудови, які відповідають в теософській картині світу астральним, ментальним і божественним.

**У підрозділі 5.2.1 «Реінкарнація як універсальний стан в теософській картині світу»** встановлено, що універсальна метатериторія смислів ідеї реінкарнації знаходить своє втілення в теософській моделі світу. Реінкарнація як універсальний стан (екзистенціал) розгортається в роздумах про втілення Життя, що пронизує все суще. У макромасштабах йдеться про стан вічних інкарнацій Духа, божественних енергіях, які в ході свого сходження зазнають різних станів, формують рівні універсуму, який являє собою переливи і переходи різних станів духовного начала у фізичні реалії, який утворює шляхом вібрації матеріальний план (О. Блаватська, А. Безант). Позначені уявлення формують базову основу для

роздумів про стани душ, духовні тіла (ступені тонкості чи щільності духовної матерії). Під таким кутом зору втілення мислиться як стан сходження душ по різних рівнях буття, у просторі яких останні одягаються в тонкі тіла. Розвтілення презентується як стан просування душі «вгору», в ході якого відбувається зняття фізичного і духовних тіл, її занурення у стан духовного буття, засвоєння і переробки набутого в земному житті досвіду (Е. Леві, Е. Папюс, Р. Штейнер, О. Блаватська, А. Безант). Розвтілення Христа, Його посмертний стан презентується як процес звільнення «Его» від різної щільності духовних тіл. Явище Христа після смерті транслюється як демонстрація властивостей, що належать духовному «Я» (тяжіння, відштовхування елементів, що відповідають духовним вимірам), перехід Спасителя від одного стану до протилежного, що дзеркально відображено в словах Христа: «Не торкайся до Мене, бо Я ще не зійшов» [Ів 20: 17].

Реінкарнація фіксується як стан, що супроводжує людину протягом усього життя, як стан просування душі в різних тілах (формах), що зображений у феноменах віків життя людини (дитинство, юність, зрілість, старість). У теософській картині світу стан сну презентується як тимчасове відділення астрального тонкого тіла від щільного. Сміслові мости, універсальність ідеї реінкарнації звучить в тимчасовому модусі її існування (як «духовної авіації»), який може відбуватися з людиною щодня з причини впадіння її в стан страху, відчаю, горя, страждань. У такому вигляді реінкарнація презентується як універсальний стан, притаманний всім людям, атрибут людського існування, антропологічна константа (принцип).

**У підрозділі 5.3 «Трансформації ідеї реінкарнації (як стану) у філософських умоспогляданнях (XIX–XX ст.)»** встановлено, що універсальна модель ідеї реінкарнації вибудована на її смислових траєкторіях, вливається, згодом «конструює» західноєвропейський філософський дискурс. Реінкарнація являє собою універсальну ідею, атрибут філософської думки Дж. Бруно, Г. В. Ф. Лейбніца, Ф. Ніцше, Д. Юма, А. Шопенгауера, Н. Лоського та ін. Як універсальний принцип розкривається в уявленнях про життєве начало, розлите у глибинах вселенського океану життя, тобто Душа Всесвіту знаходиться у всіх речах, їх оживляє, приводить в рух матерію (Дж. Бруно). Реінкарнація як універсальний стан Всесвіту «сяє» у філософській концепції Г. В. Ф. Лейбніца про безліч форм «одиниць свідомості» (монад), що наповнюють універсум та представляють собою епіцентр життя, кожна з яких у процесі актуалізації життєвого принципу (втілення) розгортається або знаходиться у стані згортання (в умовах вмирання тіла), тобто стягується до свого епіцентру руху (подібні погляди вибудовують смислові мости до теософії А. Безант). Г. В. Ф. Лейбніц вважав, що людська душа не є «*tabula rasa*», вона з самого початку свого існування (який сховано в глибинах Всесвіту) містить принципи різних понять і теорій, для пробудження яких зовнішні предмети являють собою лише привід. У цьому зв'язку філософ цитував Послання Св. Павла до Римлян, в якому йде мова про те, що закон божий написаний в серцях людей, що свідчить про їх передіснування. Р. Декарт розмірковував про Бога та людські душі, про абсолютні, істинні вроджені ідеї, що належать розумній душі, про те, що Бог з'єднує духовну і фізичні субстанції, що рух є становлення прихованої сутності, оскільки вона знаходиться у потенції. Принцип «Я мислю, отже, я існую» експлікував з позиції уявлень про незалежність мислячої душі як субстанції, що

залишається існувати поза тіла «тим, що вона є». На думку філософа, саме душа, втілюючись у тіло, пробуджує почуття і бажання, породжує чуттєве сприйняття світу. Саме їй належать різні види відчуттів. В очах філософа автономність духовної субстанції від невластивої для неї матерії підтверджує ідею її безсмертя. Душа знаходиться у тілі (стані) до тих пір, поки її не виведе з нього щось інше. Зроблено висновок про універсальність ідеї реінкарнації як атрибуту свідомості різновекторних традицій, топосом зустрічі яких стає універсальна метатериторія смислів ідеї реінкарнації як основного базового концепту світобачення (константи культур).

**У підрозділі 5.4 «Реінкарнація як екзистенціал (у вимірах енергетичних теорій М. Ломоносова, Т. де Шардена, В. І. Вернадського, Н. Тесли)»** встановлено, що смисли ідеї реінкарнації впливаються в наукову картину світу, зміцнюють смислові мости між світоглядними теоріями (богословської, релігійної, філософської думки), які, стикаючись, «збігаються» у просторі універсального смислового ядра ідеї реінкарнації. Під кутом зору екзистенційного виміру в науковій свідомості ідея реінкарнації (перевтілення) постає як стаціонарний процес, універсальний стан Вселенського буття, людської душі (мислимої як «згусток» духовної енергії і свідомості). Реінкарнація розкривається як універсальний принцип, ключ світорозуміння в мікро- і макромасштабах, обґрунтовується у контексті теорії трансформізму Тейяр де Шардена, енергетичних теорій (М. Ломоносова, Т. Едісона, В. Вернадського, Н. Тесли). Наукова картина світу транслює єдину істину в раніше описаних траєкторіях її здійснення, оповідає про переливи Життя в існуюче буття (мотиви богословської, теософської думки). Весь світ в науковій свідомості є океан енергії (духовної), яка в ході своїх трансформацій, перетворень утворює життя у всіх формах його проявів, джерело сходження якого втрачається в глибинах Всесвіту. Енергії в ході сходження та метаморфоз переходять у світлову, механічну, теплову, електричну енергії, тобто матеріалізуються (Н. Тесла). Передача, зміна станів мислиться як вияв руху енергій. На думку вчених, вихідні випромінювання духовних енергій «ліплять лик Землі» (В. Вернадський). Матерія мислиться як комплекс енергій (М. Ломоносов). Інакше кажучи, матерія і дух становлять цілісну картину світобудови. Ступінь щільності матерії обґрунтовується швидкістю обертання енергії, ефіру (Дж. Бруно, Ньютон, Г. Лебон, В. Вернадський). Подібні мотиви про присутність життя у всіх закутках буття висвітлював Т. Едісон (ще раніше Дж. Бруно), який вважав, що духовні виміри складаються з мікросвідомостей (атомів), що підтверджує ідею універсальності життя. Зроблено висновок, що мотив колообігів, вічного руху як універсального стану Всесвіту, наповнюючих його мікросвідомостей пронизував релігійно-містичну, філософську, теософську, наукову думку. Душа людини презентується як духовна субстанція, «згусток» духовної енергії і свідомості, яка знаходиться у стані вічного кругообертання, пересування по різних вимірах універсуму крізь тіла (відмінні за ступенем тонкості та щільності). Універсальність, атрибутивність реінкарнації (перевтілення) як стану вічного руху субстанції (душі) обґрунтовується відповідно до закону збереження енергії: потенційна енергія переходить у кінетичну, енергія нікуди не зникає, переходить з одного стану в інший (М. Ломоносов). Всесвіт є перелив різного виду духовних енергій у фізичне

буття (втілення перших) в безлічі форм їх існування, сходження, а реінкарнація є універсальний стаціонарний стан їх перетерпіння.

**У Висновках** позначені найважливіші теоретичні та наукові результати роботи, які підтвердили теоретичні гіпотези, дозволили з допомогою поставлених завдань досягти мети дослідження, обґрунтувати доцільність застосування обраних методологічних принципів, стратегій в розкритті теми, концептуального апарату. Результати проведеного аналізу представлені в таких теоретичних положеннях:

1. Ідея реінкарнації презентується як наскрізна, універсальна ідея (універсальна константа), що пронизує і конструює картини світу Західного вектора культури, представляється як:

- метафізичний архетип в історії релігійних ідей Західних традицій;
- універсальний концепт: що існує постійно в культурі, константа культури, яка розкривається у двох вимірах свого здійснення – «апріорному» (як атрибут релігійної свідомості всіх часів) та «апостеріорному» (на рівні існування смислового ядра); що прокладає траєкторії роздумів про засади і кінцеві долі творіння, людського життя, про безсмертя душі; який, вливаючись в релігійні, філософські, теософські вчення і традиції, актуалізувався під покривами термінів «воскресіння», «перевтілення», «відродження»; конструює систему координат розгортання, трансформацій ідеї реінкарнації (перевтілення) в багатовимірних умоспоглядальних моделях світу (минулого і сьогодення); культурна універсалія, що сприяє переосмисленню релігійних картин світу, розкриттю духовних засад і перспектив людського існування;

- базова ідея різновекторних традицій, тобто інтегральний елемент релігійних, філософських, наукових картин світу;

- універсальний атрибут, антропологічна константа (як універсальний Принцип) людського існування, універсуму; стаціонарний процес, стан людини (душі) і світоустрій (духовно-фізичного буття), тобто екзистенціал, що має відповідні інтерпретації в різноманітних картинах світу, налагоджує діалог між науковим, філософським та релігійним світоглядом;

- культурний екзистенціал, одиниця виміру людського існування, що сприяє переосмисленню, поясненню різноманітних процесів в існуванні людини, світоустрою;

- рухома система світогляду, яка на всіх етапах історії виробляла «ліки» від хвороб суспільства, відповідала на «вічні» питання людського існування, долала проблему кінцевості людського життя, посилювала віру в безсмертя людської душі, розкривала суть божественної справедливості.

2. Запропоновано принципово нові підходи до осмислення ідеї реінкарнації: концептуально-семантичний, герменевтичний, екзистенційний, які відповідають апологетичній стратегії, долають стереотипи розуміння реінкарнації виключно як феномену Східних традицій. Під покривами історії загубився Західний вектор її здійснення, який був переосмислений, реконструйований у ході дослідження.

3. Виявлено смислове ядро терміна «реінкарнація» (перевтілення), яке дозволило презентувати такі смислові виміри розгортання ідеї реінкарнації (перевтілення) в ландшафті Західних вчень, традицій: а) як здатність певної духовної субстанції відділятися після смерті колишнього тіла і вселятися в нове; як здатність



богів, духів, святих до одягання в плоть; б) як процес переходу (просування, переселення, руху наскрізь) духовної субстанції в тілесну оболонку, осмислюваний як поточний (що містить еволюційний аспект), завершений, а також такий, що вказує на зворотний процес «назад в тіло».

4. Встановлено, що на різних етапах історії актуалізувалися апріорний і апостеріорний рівні розгортання ідеї реінкарнації, під покривами різномовних, синонімічних словоформ: воскресіння (відродження, оживлення), втілення (уособлення), перевтілення, передіснування.

5. Історичні долі ідеї реінкарнації привели дослідницьку думку до осмислення її генетичного відгалужування, терміна «воскресіння». Парадокс смислового збігу ідеї реінкарнації (перевтілення) і воскресіння (оживлення, уособлення), виявлений в ході етимологічної реконструкції різномовних термінів, дозволив відкрити завісу над їх витокami (спільним давньоєгипетським корінням), історіогенезом концепту «воскресіння», розкрити універсальну метатериторію смислів концепту «реінкарнації», засновану на принципі збігу протилежностей.

6. Виявлено, що в історії релігійних, філософських, містичних культур культивувалися дві стратегічні лінії в розумінні реінкарнації: негативістська і апологетична. Традиційна негативація реінкарнації, що склалася в ході історії, не повно розкриває суть даного явища. Реінкарнація визначається як аксіологічна і онтологічно-значуща доктрина, яка реанімує духовні прогалини культур, як універсальний догмат віри. Стратегія негативації (стереотипи) «знімається» встановленим парадоксом смислового збігу ідеї реінкарнації (перевтілення), присутністю її смислових траєкторій під покривами словоформи «воскресіння» (в богословській свідомості, Священному Письмі).

7. Запропоновано концепцію Західної гілки розгортання ідеї реінкарнації, її універсальності, розкривається у двох вимірах: а) у контексті презентації концепту «реінкарнація» як наскрізного, універсального поняття, існуючого постійно, на всіх етапах історії Західних культур, який визначається як константа західної свідомості, що презентує парадокс смислових збігів реінкарнації і воскресіння на тлі їхньої спільної історії виникнення, взаємопроникнення і еволюції:

- на рівні давньоєгипетських вірувань актуалізувалися концепти «воскресіння», «реінкарнація», «трансмутація», «перетворення», «втілення», «відродження», які перебували в стані взаємопроникнення, транслювали єдине смислове ядро;

- нитки спадкоємного зв'язку трансляції смислових траєкторій ідеї реінкарнації від давньоєгипетської цивілізації підхопила і ввібрала в себе міфопоетична свідомість античного світу, в термінологічних оболонках: «втілення», «воскресіння», «відродження», «метемпсихоз», «трансміграція», які становили смислове «ядро» терміна «реінкарнація»;

- встановлено парадокс смислового збігу протилежностей ідеї реінкарнації та воскресіння на рівні розкриття смислових траєкторій ідеї реінкарнації в таких контекстах: Святого Письма, апокрифічної літератури, Посланнях апостолів, богословській свідомості, в догматах віросповідання (про втілення Христа, Святого Духа, Другого Пришестя Спасителя) тощо;

- встановлено, що християнсько-теософська картина світу Я. Бьоме і Е. Сведенборга трансливала нитки наступності релігійних ідей, смислові грані ідеї реінкарнації під покривами терміна «воскресіння», проклала шляхи західноєвропейського вектора її розвитку;

- теософська модель універсуму О. Блаватської, А. Безант «реанімувала» термін «реінкарнація» у його західноєвропейському варіанті, підхопила нитки ідей Платона, неоплатонізму, передуючих християнських теософів, філософів. Поняття «реінкарнація» презентується як основний концепт світорозуміння, принцип духовної еволюції;

б) в контексті абсолютної константи культури, розкривається в апіорному (як атрибут релігійної свідомості, розуму, світоглядних картин світу) та апостеріорному (крізь призму «міграції» універсального смислового ядра, мислимого як атрибут духовних культур) вимірах, що ілюструє нитки історичної спадкоємності релігійних ідей:

- релігійні погляди первісних спільнот, презентували комплекс вірувань у втілення надприродних духів в царя, в дерева, рослинність, людей. Ідея реінкарнації зафіксована в «дописемних документах» давньоєгипетської культури (наскальному живописі, похованнях, обрядах посвячень тощо), пронизувала вчення про божественну інкарнацію царя, про перевтілення людських душ, про воскресіння Людства, про можливість пересування духовних субстанцій від тіла до тіла. Давньоєгипетська думка слово «воскресіння» розуміла як перевтілення, а також використовувала у значенні оживлення душі «по той» бік горизонту, в зоряних світах (ці погляди знайшли своє відображення в античній, християнській, теософській свідомості наступних епох);

- міфопоетична думка античного світу дозволила презентувати ідею реінкарнації як атрибут релігійної свідомості, культури, модус людського існування. У її просторі реінкарнація мислилася як загальний принцип, покладений деміургом, універсальний «механізм», що приводить у рух модель макрокосму, закон, під який підпадають люди, боги, духовні сутності, природа і світ (Платон). Антична картина універсуму презентувала намічену давньоєгипетською епохою систему координат її розгортання, позначила траєкторії її подальшого розвитку;

- вірування і феномени середньовічної культури (прорікання, воскресіння мертвих, сновидінь тощо) дозволили репрезентувати: парадокс смислових збігів протилежностей ідеї реінкарнації та воскресіння на рівні ранньохристиянської свідомості, за допомогою розкриття смислових векторів ідеї реінкарнації в Священному Писанні, апокрифічній літературі, посланнях апостолів, в богословській думці, в догматах віросповідання (про втілення Христа, Святого Духа, Другого Пришестя Спасителя), уявленнях про втілення духовних сутностей в людину (зафіксованого у феноменах одержимості); нитки наступності смислів ідеї реінкарнації, що тягнуться від давньоєгипетських вірувань крізь юдейську культуру до християнського світогляду. Встановлено, що в християнській картині світу розкривається універсальна метатериторія смислів ідеї реінкарнації, на якій виростає і ґрунтується більш ніж двохтисячолітня історія християнства;

- християнсько-теософська модель ідеї реінкарнації Я. Бьоме і Е. Сведенборга дозволила прокреслити вектори наступного зв'язку релігійних ідей, смислові

траєкторії ідеї реінкарнації під покривами словоформи «воскресіння». У теософській моделі світу О. Блаватської та А. Безант реінкарнація постає як універсальний атрибут суцього буття, світоустрою (духовно-тілесного), базова, універсальна ідея.

8. Доведено, що в ході історії скарбниця духовної культури (філософська, релігійна (християнська) думка) накопичила траєкторії розгортання смислового ядра ідеї реінкарнації, підготувала ґрунт і підстави для конструювання та презентації універсальної реінкарністської моделі універсуму, яка дозволила розкрити ідею реінкарнації в таких контекстах:

- як універсальний атрибут, абсолютну константу (Принцип) духовно-фізичного (в макромасштабах Вселенського буття) і людського існування (духовно-тілесного);

- як екзистенціал, стаціонарний процес втілення, універсальний стан просування, переходу духовних (макро- і мікро-) субстанцій (від однієї форми існування в протилежну) світоустрою, людського існування (духовно-тілесного), по обидві сторони вислизаючих горизонтів;

- як культурну універсалію, що сприяє переосмисленню релігійних картин світу, розкриттю духовних засад і перспектив людського існування; як базову, об'єднуючу ідею релігійної культури, тобто інтегральний елемент релігійних, філософських, наукових картин світу.

Під кутом зору екзистенціального виміру смислове ядро ідеї реінкарнації стає універсальною метафізичною моделлю, в просторі якої зустрічається і запаралелюється, збігається богословська, філософська, теософська, наукова думка, що транслює єдину істину під покривами різних словесних оболонок, теорій:

- реінкарнація (перевтілення) як універсальний стан просування духовної субстанції в тіла на «макрорівні» звучить у ролі головної партії в богословській, філософській, теософській свідомості, в межах яких весь світоустрій вписано в колообіги станів буття «відходу і повернення»:

- речі, душі, Космос мисляться в категоріях руху, що зазнають переходів від одного стану до протилежного, від духовного до тілесного, від божественного до людського (Платон, Тертуліан, Оріген, Ф. Аквінський, М. Кузанський). Про стани вічного колообертання оповідала філософська думка Ф. Ніцше;

- позначений кут зору презентації реінкарнації як універсального стану світоустрою звучить в богословському мотиві тотального втілення Духа в існуюче буття. Духовне реально, фізичне розуміють як динамічний модус прояву першого (Максим Сповідник, Григорій Нисський, Дж. Бруно, О. Блаватська, А. Безант та ін.);

- філософський, богословський, теософський дискурс вливається в єдине русло роздумів про виміри універсуму, які мисляться як суть стану життя. Подібні смислові інтонації в дзеркальному вигляді представлені в теорії трансформізму Тейяр де Шардена, в енергетичних теоріях Т. Едісона, Густава Лебона, М. Ломоносова, В. Вернадського, Н. Тесли. Весь Всесвіт в науковій картині світу є океан духовних енергій, які в ході своїх сходжень, трансформацій утворюють життя у всіх формах їх прояву, різні рівні універсуму, джерело сходжень яких втрачається в глибинах світобудови. Все навколо колообертається, знаходиться в стані руху в нескінченному просторі енергій, які представляють собою переливи і

переходи різних станів духовного початку, що утворює шляхом вібрації матеріальний план;

- на тлі вищевикладеного реінкарнація як універсальний стан переходу, руху, атрибута душі розкривається крізь призму богословських, теософських, філософських, енергетичних теорій, в уявленнях мислителів про душу і її тіла. Такий кут зору дозволяє презентувати її як універсальний концепт світорозуміння, ключ до руйнування демаркаційних ліній між «відчуженими» традиціями. У межах останніх душа мислиться як рушійна субстанція, яка зазнає трансформації, в ході свого просування по вимірах буття, в просторі яких вона одягається в різні за ступенем щільності духовні тіла (Тертулліан, Іринеї, Оріген, М. Кузанський, Максим Сповідник). Смыслові мости подібних поглядів відводять в більш розширені теософські теорії про тонкі (астральні і ментальні) тіла та виміри, що їм відповідають (Е. Леві, О. Блаватська, А. Безант, Папюс, Штейнер). Ті ж ідеї пронизують філософські системи Г. Лейбніца (його Монадологію), М. Лоського (персоналізм), у просторі яких вся система світоустрою заповнена монадами, «субстанціальним діячами», які еволюціонують. Починаючи від мікросвідомостей до вищих форм прояву життя (людина, суспільство, Вселенський організм). У дзеркальному вигляді подібні смыслові траєкторії ідеї реінкарнації розкриваються в контексті енергетичних теорій (Т. Едісона, Н. Тесли та ін.), в яких душа людини презентується як згусток духовної енергії і свідомості, що знаходиться у стані вічних сходжень і спадінь, яка зазнає нескінченних станів переходів. Реінкарнація як універсальний стан, принцип, атрибут душі обґрунтовується нами відповідно до закону збереження енергії (потенційна енергія переходить у кінетичну, енергія нікуди не зникає, а переходить з одного стану в інший). Відповідно, Всесвіт є перелив різного виду духовних енергій у фізичне буття в безлічі форм їх виразів, а реінкарнація презентується у вигляді стаціонарного стану світоустрою, існування душ по обидві сторони вислизуючих світів;

- розкрито «внутрішній» (еволюційний) вектор ідеї реінкарнації, мислимої як атрибут душі, стан її «внутрішніх» трансформацій (вмирання в одній якості і відродження в більш досконалому стані), які вона зазнає в перебігу життя у світі емпіричних реалій (очищення від гріха, зла, обману); як принципу, який прокладає шлях до повернення душі в стан духовної досконалості, до Бога; налагоджує «мости», запаралелює спадкоємні нитки ідей між християнською, теософською, філософською традиціями, які розкриваються в мотивах культивування добродієв якостей душі (Платон, юдейська свідомість, гностична, богословська думка, Оріген). У теософській картині світу Христос експлікується як універсальний «внутрішній» стан досконалості, якого повинен досягти кожен, а весь процес еволюції (від протоплазми до рівня Логосу, що творить, духовної досконалості) можливо здійснити, виключно перебуваючи у стані перевтілень;

- реінкарнація як універсальний стан людського існування (вимір фізичних реалій) розкривається в роздумах богословів, філософів, теософів (які розрізняються виключно за масштабністю викладу): про приховані процеси «вмирання і відродження» природи, енергетичні трансформації біосфери, Землі, живих організмів, навколишнього середовища, які вислизують від неозброєного погляду фахівців (В. Вернадський), «губляться» в уявленнях про духовний ефір як латентний

принцип життя, про його нескінченне втілення у фізичні реалії (Дж. Бруно, В. Вернадський). У контексті фізіології людського організму (на «внутрішньому» рівні) реінкарнація мислиться: крізь призму стану «вмирання і відродження», регенерації клітин, «фіксується» у феномені віків життя людини, мислиться як просування душі крізь різні модуси тілесної організації – немовляти, дитини, підлітка, дорослого, старця (Платон, Гр. Ниський, Дж. Бруно, В. Вернадський); на «мікрорівні» принцип реінкарнації зафіксовано в мотивах роздумів богословів, містів про переходи душі від тіла батька до тіла матері (Гр. Богослов, Я. Бьоме, Е. Сведенборг).

9. В науковий обіг введено новий термін духовних «метаміграцій», за допомогою якого обґрунтовується додатковий вектор розкриття універсальності ідеї реінкарнації як атрибуту людського існування, як тимчасового стану (духовних субстанцій, людських душ), який властивий всім людям, у значенні процесу сходження, переміщення душі за межі тілесної організації та повернення її «назад в тіло» в різних прикордонних ситуаціях. Тимчасовий вид реінкарнації транлюють богословські, філософські, релігійні картини світу в різних варіаціях: містичного досвіду (трансу, екстазу), сновидінь, втрати свідомості, одержимості духами. Такий кут зору фіксується:

- на рівні архаїчної культури, Др. Єгипту, в уявленнях, віруваннях в можливість переходу душі царя від віджилого тіла до іншого «тут і тепер»;

- у текстах Платона в контексті здатності духовної субстанції відділятися від тіла, здійснювати зворотну дію «назад в тіло» (міф про воїна Ера);

- у християнській традиції, під покровами словоформи «воскресіння», у феномені поцейбічного воскресіння мертвих Христом (Лазаря, дочки начальника синагоги тощо), апостолами, у значенні повернення душі після закінчення певного часу після смерті «назад в тіло». Встановлено, що позначена модель воскресіння мертвих лягла в основу формування християнської концепції про стан загального воскресіння в кінці часів, за допомогою втілення душ в колишні тіла, з подальшим перетворенням останніх. Виявлено, що дискурс ранніх і пізніх отців церкви обертався навколо питання про тіла, в яких відбудеться воскресіння мертвих (духовних або тілесних, перетворених). Обидві позиції шикуються в логічне продовження одна іншої, ґрунтуються на принципі реінкарнації, зафіксованому в богословській свідомості як стан втілення, повернення душі в колишнє тіло, після чого відбувається його перетворення незалежно від просторово-часових розривів (на початку або в кінці часів);

- у містичному досвіді Іоанна Богослова, ісіхастської молитви «розумного діяння» християнських подвижників (метою якого був досвід злиття з Богом). Встановлено, що відмінності між станом містичного досвіду містів усіх часів полягали виключно у сферах, відвідуваних духом (астральної, або духовної, «прелести диявольської», або божественної);

- у повсякденних уявленнях середньовічної культури про стан сну як вознесіння душі з тіла і повернення її «назад в тіло». Подібні переливи зафіксовані в теософських поглядах, які розглядали сон як стан тимчасового відділення астрального тонкого тіла від щільного;

- у повсякденних уявленнях усіх часів про сходження душі (в межеві моменти людського існування) з тіла в стані страху, відчаю, горя, страждань;
- у феномені «духовної авіації» ХХ століття (у вигляді явищ ясновидіння, гіпнозу). Останні здійснюються, з одного боку, за допомогою входження людини за своєю волею в стан трансу. З іншого боку, за допомогою фахівця (психолога), який занурює людину в стан «реінкарнації», подорожі душі у минуле (метод гіпнотичної регресії). У позначених варіаціях реінкарнація презентується як універсальний стан, притаманний всім людям, посвяченим, що виявляється на всіх рівнях людського існування.

Встановлено, що універсальна метафізична модель ідеї реінкарнації (перевтілення) пробивається крізь епохи, становить «скелет» філософських, християнських, наукових теорій, що транслюють єдину істину, приховану за різними словесними оболонками, концепціями. Реінкарнація стає ключовим концептом світорозуміння, розвиненою філософською системою світогляду, яка сприяє конструюванню та культивуванню сенсожиттєвих орієнтирів і цінностей, як шлях, що веде до загальнолюдської, релігійної, духовної еволюції, як універсалія, що прокладає духовні шляхи розквіту цивілізації, до толерантності і діалогу.

10. Дисертаційне дослідження дозволило зробити висновок про ефективність застосування обраних методологічних стратегій: компаративістики, феноменології, герменевтики тощо.

11. Дослідження презентує нову галузь знання в осмисленні релігійних ідей, що виявляє їх універсальні смисли, екзистенційно-онтологічні виміри, котрі долають кордони свідомості культур. Саме комплексні дослідження, що знаходяться на території межевих зон філософії, релігієзнавства, етнографії, історії, психології, герменевтики, можуть виявити метафізичні підстави в осмисленні проблем духовності, її майбутніх перспектив в союзі з оновленням у свідомості культури божественних істин.

## **ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:**

**Монографія:** *Компаниец Л. В.* Идея реинкарнации в мировой культуре: монография / Л. В. Компаниец. – К. : УАР, 2014. – 312 с.

### **Статті в наукових збірниках і часописах:**

1. *Компаниец Л. В.* В поисках этики: социокультурное измерение (статья первая) / Л. В. Компаниец // Гуманітарний часопис : Збірник наукових праць. – 2012. – № 1 (30). – С. 70–77.

2. *Компаниец Л. В.* В поисках этики: социокультурное измерение (статья вторая) / Л. В. Компаниец // Гуманітарний часопис : Збірник наукових праць. – 2013. – № 1 (34). – С. 54–62.

3. *Компаниец Л. В.* «Духовный опыт»: модусы репрезентаций в представлениях культур / Л. В. Компаниец // Вісник Харк. нац. ун-ту

ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Теорія культури і філософія науки. – 2013. – № 1057. – С. 134–140.

4. *Компанієць Л. В.* Етимологічна реконструкція поняття «реінкарнація» / Л. В. Компанієць // Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Українське релігієзнавство. – 2013. – № 67. – С. 105–114.

5. *Компаниец Л. В.* «Мистика» и «духовный опыт», или в пространстве ускользающих границ / Л. В. Компаниец // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Теорія культури і філософія науки. – 2013. – № 1029-II. – С. 37–45.

6. *Компаниец Л. В.* Идея реинкарнации в лабиринтах традиционной культуры (статья первая) / Л. В. Компаниец // Гілея : науковий вісник : Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 72 (№ 5). – С. 502–508.

7. *Kompaniets L.* Geflimmer Der Reinkarnationsidee im Spiegel Der Alten Kulturen / L. Kompaniets // Wyższa szkoła integracji europejskiej Kielecka wyższa szkoła ekonomiczno-prawnicza. Filozofia – Prawo – Kultura. Szczecin – 2013. – P. 6–18.

8. *Компаниец Л. В.* «Мистика», «духовность», «опыт»: измерения утраченных акцентов и смыслов / Л. В. Компаниец // Гуманітарний часопис : Збірник наукових праць. – 2013. – № 2 (35). – С. 36–47.

9. *Компаниец Л. В.* Идея реинкарнации: прикосновение, смысл, умозерцание / Л. В. Компаниец // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 74 (№ 7). – С. 232–236.

10. *Компаниец Л. В.* Сюжеты идеи реинкарнации в пространстве существующих дефиниций / Л. В. Компаниец // Гуманітарний часопис : Збірник наукових праць. – 2013. – № 3 (36). – С. 54–63.

11. *Компаниец Л. В.* Репрезентация идеи реинкарнации в архаической культуре / Л. В. Компаниец // Політологічний вісник : Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 69. – С. 18–32.

12. *Компаниец Л. В.* «Мистицизм» в измерениях средневековой культуры / Л. В. Компаниец // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. – 2013. – № 665–666. – С. 172–177.

13. *Компаниец Л. В.* Философские репрезентации идеи реинкарнации / Л. В. Компаниец // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – 2013. – №3–4 (11–12). – С. 66–74.

14. *Компаниец Л. В.* Смысловые «перекрестки» идеи реинкарнации в текстах Платона / Л. В. Компаниец // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2013. – № 10 (57). – С. 286–295.

15. *Компанієць Л. В.* «Колообіги» ідеї реінкарнації у вимірах Платонівських умоспоглядань / Л. В. Компанієць // Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Українське релігієзнавство. – 2013. – № 68. – С. 29–42.

16. *Компаниец Л. В.* Метаизмерение идеи реинкарнации в текстах Я. Бёме и Э. Сведенборга / Л. В. Компаниец // Гуманітарний часопис. – 2014. – № 1. – С. 50–62.

17. *Kompaniets L.* «Eternal» soul apparel or travels to «subtle bodies» / L. Kompaniets // Europäische Fachhochschule / European applied sciences. – 2013. – № 12. Section 9. Religious studies. – P. 71–76.

18. *Kompaniets L.* Mystic-Philosophical Horizons the Idea of Reincarnation in Texts H. Blavatsky / L. Kompaniets // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal. – 2014. – № 1 (January-February). Volume 2. – P. 9–19.

19. *Компаниец Л. В.* Идея реинкарнации в пространстве социогуманитарного дискурса / Л. В. Компаниец // Гілея : науковий вісник : Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 82 (№ 3). – С. 147–153.

20. *Компанієць Л. В.* В океані божественних інкарнацій, або «кола» еволюції А. Безант / Л. В. Компанієць // Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Українське релігієзнавство. – 2014. – № 69. – С. 131–144.

21. *Компаниец Л. В.* Траектории полёта идеи реинкарнации: историко-философский контекст / Л. В. Компаниец // Гуманітарний часопис. – 2014. – № 3. – С. 47–54.

22. *Компаниец Л. В.* Тесофские «переливы» идеи реинкарнации, или у края эволюции «Аватара» / Л. В. Компаниец // Релігія та соціум: Міжнародний часопис. – 2014. – № 1–2 (13–14). – С. 11–19.

23. *Компаниец Л. В.* Орнаменты идеи реинкарнации в философии Оригена и Лактанция / Л. В. Компаниец // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – № 8 (67). – С. 182–185.

24. *Компаниец Л. В.* Этимологическая реконструкция понятий «воскресение» и «реинкарнация»: опыт сравнительного исследования [Электронный ресурс] / Л. В. Компаниец // Universum : Общественные науки, 2014. – № 8 (9). – Режим доступа : <http://7universum.com/en/social/archive/item/1548>

25. *Компанієць Л. В.* Історичні нитки ідеї реінкарнації / Л. В. Компанієць // Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Українське релігієзнавство. – 2014. – № 71–72. – С. 120–126.

### ***Інші публікації за темою дисертаційного дослідження***

26. Компанієць Л. В. У пошуках духовності : соціокультурний контекст / Л. В. Компанієць // Православ'я в Україні : Збірник матеріалів II Всеукраїнської конференції / за ред. архієп. Переяслав-Хмельницького і Бориспільського Єпіфанія (Думенка) та прот. Віталія Колоса. – К. : [Київська православна богословська академія], 20 листопада 2012. – С. 250–258.

27. Компаниец Л. В. Феномен измененных состояний сознания в измерениях духовного опыта традиционной культуры / Л. В. Компаниец // Первая международная научная конференция «Психотехники и измененные состояния сознания в истории религий». – СПб. : [РХГА и РГПУ], 14–15 декабря 2012. – С. 13.

28. Компаниец Л. В. В пространстве духовных измерений «измененных состояний сознания» / Л. В. Компаниец // Сучасне буття філософії: Філософія в



єдності культурно-історичного процесу: Тези науково-практичної конференції 27 - 28 листопада 2012. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2012. – С. 45–46.

29. Компаниец Л. В. Социокультурные измерения духовного кризиса в Украине / Л. В. Компаниец // «Україна і світ: політичні, економічні та культурні питання»: ПВНЗ «Інститут сходознавства і міжнародних відносин «Харківський колегіум»: Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції, 20 грудня 2012. – С. 173–176.

30. Компаниець Л. В. Реконструкція поняття «реінкарнація» у «золотий вік визначень» / Л. В. Компаниець // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії : Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи», 19–20 квітня 2013. – Л. : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 58–67.

31. Компаниец Л. В. Мистический опыт в зеркале раннехристианской культуры / Л. В. Компаниец // «Дні науки філософського факультету – 2013». Міжнародна наукова конференція 16–17 квітня 2013. [Матеріали доповідей та виступів]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – Ч. 5. – С. 58–60.

32. Компаниец Л. В. Феномен реинкарнации: золотой век определений / Л. В. Компаниец // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : Матеріали Дніпропетровської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Ч. 3. – С. 148–151.

33. Компаниец Л. В. Идея реинкарнации как первооснова учения о душе, или в пространстве исследовательских экспликаций / Л. В. Компаниец // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі : національний та інтернаціональний аспекти : Збірник наукових праць (м. Луганськ, 30–31 травня 2013 р.) / за заг. ред. М. А. Журби – Частина I. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 29–32.

34. Компаниец Л. В. Идея реинкарнации в свете античного умозерцания / Л. В. Компаниец // Науковий діалог «Схід-Захід»: Матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Кам'янець-Подільський, 10 липня 2013 р.): у 4-х частинах. – Д. : Інновація, 2013. – Ч. 2. – С. 42–45.

35. Компаниец Л. В. «Мистицизм» в измерениях средневековой культуры / Л. В. Компаниец // Міжнародна наукова конференція, присвячена 20-й річниці філософсько-телологічного факультету «Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм» (м. Чернівці, Чернівецький національний університет, 14–15 жовтня 2013 р.). – Секція 2. Антропологізація і гуманітарний дискурс. – Чернівці, 2013. – С. 172

36. Компаниец Л. В. К происхождению «мегауровня» идеи реинкарнации (на примере текстов Платона) / Л. В. Компаниец // Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : Збірник наукових праць (за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції від 26–27 грудня 2013 року) / Частина 1. – Луганськ : ІХТ СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 34–37.

37. Компаниец Л. В. Пульсации идеи «реинкарнации» в истории культур / Л. В. Компаниец // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.). – Дніпропетровськ : ДНУ імені О. Гончара, 2013. – Ч. 1. – С. 62–64.

38. Компаниец Л. В. «Воскресение» и «воплощение»: опыт концептуальной реконструкции / Л. В. Компаниец // Матеріали міського міжвузівського науково-практичного семінару «Філософія і релігія в пошуках духовних пріоритетів сучасного світу». – Х. : ХНУБА, 21–22 листопада 2013. – С. 135–136.

39. Компаниец Л. В. Идея реинкарнации: «утраченные следы» в культуре / Л. В. Компаниец // Людина віртуальна: нові горизонти : Збірник наукових праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції від 11–12 березня 2014 року). – Луганськ : ІХТ СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 19–21.

40. Компаниец Л. В. Апология идеи реинкарнации в текстах А. Безант / Л. В. Компаниец // «Дні науки філософського факультету – 2014», Міжнародна наукова конференція 15–16 квітня 2014 року. – К., 2014. – С. 22–24.

41. Компаниец Л. В. Философские измерения идеи реинкарнации в текстах Е. Блаватской / Л. В. Компаниец // Філософсько-гуманітарні читання : Збірка наукових праць. – Дніпропетровськ : ДЗ «ДМА». – Вип. 1. – 2014. – С. 128–134.

42. Компаниец Л. В. Идея реинкарнации в корпусе текстов «Pistis Sophia» / Л. В. Компаниец // «Дні науки філософського факультету – 2015». Міжнародна наукова конференція 21–22 квітня 2015 року. – К., 2015. – С. 127–129.

## АНОТАЦІЯ

**Компанієць Л. В. Філософсько-релігієзнавча рецепція реінкарнації у містичному просторі культури. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Інститут філософії НАН України імені Г. С. Сковороди. – Київ, 2015.

Дисертація присвячена проблемі подолання відчуження ідеї реінкарнації та воскресіння у свідомості духовних культур. Розроблено смислове ядро ідеї реінкарнації (перевтілення), траєкторії її здійснення в релігійних картинах світу. На основі міждисциплінарного, комплексного аналізу виявлено і обґрунтовано концепцію Західного вектора її розвитку. На рівні етимологічної і контекстуальної реконструкції вибудована теоретична модель парадоксу, єдності протилежностей ідеї реінкарнації та воскресіння, яка складала смислову основу християнської, філософської, релігійної традицій. Створена універсальна модель реінкарнації, в межах якої остання розкривається як універсальний атрибут, процес, стан людського існування, світобудови (духовно-фізичних вимірювань буття). «Реінкарнація» презентується як універсалія, абсолютна константа релігійних культур (концепт, Принцип), інтегральний елемент філософської, богословської, релігійної, наукової думки. Обґрунтовано необхідність культивування комплексних

досліджень, що представляють об'єктивний погляд на універсальні істини духовного змісту.

**Ключові слова:** реінкарнація, воскресіння, втілення, містичний простір культури, універсальні смисли, християнство, духовність, еволюція, теософія.

## SUMMARY

### **Kompaniets L.V. Philosophical and Religious Perception of Reincarnation in a Mystical Space of Culture. – Manuscript.**

Thesis for a Doctoral Degree in Philosophy : Speciality 09.00.11 – Religion Studies. – H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The thesis deals with the issue of overcoming alienation of the reincarnation and resurrection ideas within the consciousness of spiritual cultures. The semantic core of the reincarnation idea and trajectories of its implementation in the religious world have been developed. The concept of a Western vector of reincarnation development has been identified and substantiated on the basis of an interdisciplinary integrated analysis. A theoretical model of paradox, the unity of opposites of reincarnation and resurrection ideas has been built on the level of etymological and contextual reconstruction constituting a conceptual basis for Christian, philosophical, and theosophical tradition.

A universal model of reincarnation has been developed within which the latter is dealt with as a universal attribute, process and state of human existence and universe (spiritual and physical dimensions of being). Reincarnation is represented as an absolute constant of religious cultures (a concept, principle), an integral element of philosophical, theological, theosophical, and scientific thought. The necessity of cultivating new areas of research representing an objective view of the universal truths of spiritual content has been demonstrated.

**Key words:** reincarnation, resurrection, incarnation, mystical cultural space, universal meanings, Christianity, spirituality, evolution, theosophy.

## АННОТАЦИЯ

### **Компаниец Л. В. Философско-религиоведческая рецепция реинкарнации в мистическом пространстве культуры. – Рукопись.**

Диссертация на соискание научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Институт философии НАН Украины имени Г. С. Сковороды. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена комплексному осмыслению реинкарнации как религиозно-культурного феномена; расширению границ понимания данного явления; преодолению стереотипов культур в её пониманиях и интерпретациях; проблеме раскрытия базовых идей (концептов), к числу которых принадлежит идея реинкарнации (перевоплощения), имеет ключевое значение для прояснения историогенеза, коннотаций концепта «воскресение», лишённого в религиозном

сознании исторических и смысловых корней. Обосновывается необходимость переориентации вектора рассмотрения, восприятия идеи реинкарнации, а именно смены траектории, относительно которой её было принято рассматривать: с одной стороны, через преимущественное сведение её к проблемному полю восточных религиозных систем, с другой стороны, её негативация религиозными традициями Западной культуры.

Разработано смысловое ядро концепта «реинкарнация» (перевоплощение), которое определило траектории развёртывания идеи реинкарнации в истории Западных культур. Реинкарнация понимается: а) как способность некоей духовной субстанции отделяться после смерти прежнего тела и вселяться в новое; как способность богов, духов, святых к облачению в плоть; б) как *процесс* перехода (продвижения, переселения, движения насквозь) духовной субстанции (души) в телесную оболочку, осмысливаемый как текущий (включая эволюционный аспект), завершённый, а также указывающий на обратный процесс «назад в тело». Обоснован герменевтический круг концептов, составляющих смысловую, исторический объём термина «реинкарнация»: (воплощение (олицетворение), воскресение (возрождение, оживление), предсуществование, перевоплощение), их синонимичность. В работе систематизированы смысловые уровни развёртывания идеи реинкарнации: в архаической культуре, древнеегипетской цивилизации, мифопоэтической картине мира античных времён, философских школах, теософских, христианско-теософских учениях. Установлен парадокс смыслового совпадения противоположностей идеи реинкарнации (перевоплощения) и воскресения (оживления, олицетворения) на уровне их контекстуальной реконструкции: Священного Писания, апокрифической литературы, Посланиях апостолов, богословского сознания, в догматах вероисповедания (о воплощении Христа, Святого Духа, Второго Пришествия Спасителя), представлений о воплощении духовных сущностей в человека (феномен одержимости). Установлено, что смысловые измерения реинкарнации пробиваются сквозь эпохи, составляют «скелет» философских, теософских, христианских, научных теорий, транслирующих единую истину (Принцип перевоплощения), скрытую за различными словесными оболочками, концепциями.

Реинкарнация презентуется как сквозная, базовая, универсальная идея, универсальный концепт, существующий постоянно в культуре, то есть абсолютная константа культуры, которая раскрывается на уровне «априорном» (как атрибут религиозной, философской, теософской, научного сознания, мировоззрения) и «апостериорном» (в контексте универсальности смыслового ядра, на котором основываются духовные, светские культуры). Соответственно, реинкарнация определяется как универсальный атрибут религиозного сознания Западных традиций; как культурный экзистенциал, универсальное состояние, пронизывающее жизнь человека (его души и тела), мироздания (духовно-физических измерений бытия), Абсолюта; как интегральный элемент религиозных, философских, научных картин мира; ключ к осознанию преемственности религиозных идей. Реинкарнация становится ключевым концептом миропонимания, развитой философской системой мировоззрения, которая способствует выстраиванию и культивации смысло-жизненных ориентиров и ценностей, как путь, ведущий к общечеловеческой,

религиозной, духовной эволюции, как культурная универсалия, прокладывающая духовные пути эволюции, расцвета цивилизации, к толерантности и диалогу.

Введён новый термин «метамиграций», которым корректно обозначать реинкарнацию как временное, универсальное состояние (в значении «выхода и возвращения» души в тело) во множестве форм его проявлений в истории религиозных культур (зафиксированного в феноменах: воскрешения мертвых Христом и апостолами; сна – как состояния путешествия душ в тонких телах; экстаза, исихастской «умной молитвы», состояния «в духе» Иоанна Богослова и святых, одержимости, в повседневных состояниях переживаний, страха, горя, отчаяния, страданий, потери сознания, гипноза и т. д.). Под таким углом зрения реинкарнация выступает как универсальный атрибут человеческого существования (души), культурный экзистенциал.

**Ключевые слова:** реинкарнация, воскресение, воплощение, мистическое пространство культуры, универсальные смыслы, христианство, духовность, эволюция, теософия.

